

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-PEDAGOGIKA
INSTITUTI

Kasb talimi(Informatika va AT) kafedrası

Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar
kolleji dinamik Web saytini yaratish

BITIRUV MALAKAVIY ISH

Ilmiy rahbar _____ dots. S.Xashimov

Namangan - 2016

Mavzu. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish

Kirish.....	3
1-BOB. WEB-SAYTLARNI YARATISH BO`YICHA AMALGA OSHIRILAYOTGAN TADQIQOTLAR TAHLILI	5
1.1. Elektron Web-saytlarni yaratish bo`yicha mavjud manbalar tahlili.....	5
1.2. Internet tarmog`i uchun dinamik saytlar yaratishning bugungi holati	6
1.3. Masalaning qo`yilishi va uning amaliy ahamiyati	7
2-BOB. DINAMIK WEB-SAYTLARNI BO`YICHA BOSHLANG`ICH MA`LUMOTLARNI SHAKLLANTIRISH	8
2.1. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining boshlang`ich ma`lumotlarini shakllantirish	8
2.2. Dinamik saytlarni yaratishning dasturiy vositalari.....	9
2.3. Dinamik saytlar uchun ma`lumotlar bazasi bilan ishlovchi dasturiy vositalar.....	16
2.4. Web-sayt yaratishda kompyuterning texnik va dasturiy ta`minotiga qo`yiladigan talablar.....	21
3-BOB. NAMANGAN SHAHAR QURILISH VA DIZAYN KASB - HUNAR KOLLEJI WEB-SAYTINI YARATISH.....	22
3.1. Dinamik saytlarni yaratishga oid talablarni ishlab chiqish.....	22
3.2. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining saytini umumiy strukturasi shakllantirish	25
3.3. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kolleji Web-saytini yaratish texnologiyasi	25
3.4. Yaratilgan dinamik saytdan foydalanish yo`riqnomasi.....	25
4-BOB. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI	26
4.1. Web-saytlarni yaratishda texnika xavfsizligi qoidalari	26
4.2. Kompyuter xonalarida stol va stullarning joylashuviga bo`lgan talablar.....	27
XULOSA.....	28
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI	29
Ilova.....	29

Kirish

Ma'lumki, hozirgi kunda internet texnologiyalari jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda, bu esa talabalarni internetda ishlash bilan birga ularga mos ravishda turli xil sahifalarni yaratish texnologiyasini bilishlari talab qilinadi.

bugungi kunga qadar axborotlashtirish va dasturiy mahsulotlar ishlab chiqish bo'yicha bo'yicha qo'plab qaror va nizomlar ishlab chiqildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risida»gi Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004 y., 1-2-son, 10-modda) va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 20 sentyabrdagi PQ-2042-son «Mamlakatimizning dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarini rag'batlantirishni yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 39-son, 508-modda), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 19 dekabrdagi 355-son «O'zbekiston Respublikasi Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikasiya texnologiyalari davlat qo'mitasi hamda Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikasiya texnologiyalari sohasida nazorat bo'yicha davlat inspeksiyasi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida»gi qarori (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2012 y., 52-son, 589-modda) hamda Dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarining milliy reestri to'g'risidagi nizomlar ishlab chiqildi.

Ayniqsa, kelgusida raqobatbardosh bo'lgan, bugungi kun talabiga javob bera oladigan yetuk mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. SHu o'rinda prezidentimiz Islom Abdug'anievich Karimovning 2012 yil 21 mart, PQ-1730-sonli “Zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” qarorlaridan kelib chiqib, kasb hunar kollejlari o'quvchilariga ta'lim tarbiya berishda informasion texnologiyalardan keng foydalanish katta ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq hamda axborot-kommunikasiya texnologiyalari uchun xalqaro standartlarga mos dasturiy ta'minot vositalarini respublikada ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish, sifatli, raqobatbardoshli dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish yuzasidan mamlakatimiz ishlab chiquvchilarini rag'batlantirishni kuchaytirish, shuningdek ularning mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda ildam siljitishga ko'maklashish maqsadida “Mamlakatimizning dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarini rag'batlantirishni yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi 2013 yil 20 sentyabrdagi PQ-2042 - sonli qarori bugungi kunda dasturlarni yaratuvchi mutaxassislariga bo'lgan talabning hamda ularning xuquqlarini himoya qilishga qaratilganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning 2016 yil 15 yanvar kungi mamlakatimizni 2015 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasida “... Shuni ta'kidlash lozimki, bugungi kunda jahon miqyosida yaratilayotgan yalpi ichki mahsulotning taxminan 5,5 foizi axborot-kommunikasiya texnologiyalari sohasiga to'g'ri kelmoqda. Nufuzli xalqaro ekspertlarning fikriga ko'ra, 2020 yilda bu ko'rsatkich 9 foizdan oshadi” – deya keltirib o'tgan fikrlarini o'zi ham ko'rsatib turibdiki, biz professor – o'qituvchilar oldiga bugungi kun talabiga to'la javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashdek juda katta mas'uliyat yuklanayotganligidan dalolat beradi.

Mavzuning dolzarbligi. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytni yaratish masalasini batafsil yoritib berish asosiy maqsad sifatida qaralgan.

Bitiruv malakaviy ishida keltirib o'tilgan mavzu bo'yicha hozirgi kunda yetarlicha manbalar yoritilmaganligini e'tiborga oladigan bo'lsak, bu talabalar uchun biroz qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bitiruv malakaviy ishini bajarishdan asosiy maqsad, o'rtadagi mana shu kamchiliklarga biroz bo'lsada barham berish va talaba hamda barcha foydalanuvchilarni internet tarmog'i orqali Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytni ishlab chiqqan holda kasb-hunar kolleji haqida yetarli ma'lumot olishlari uchun imkon yaratib berishdan iborat.

YUqoridagi keltirib o'tilgan fikrlarga xulosa sifatida aytish mumkinki, bitiruv malakaviy ishida berilgan Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytni yaratish mavzusi bugungi kun nuqtai nazaridan juda ham dolzarb masala hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari. Bitiruv malakaviy ishining asosiy maqsadi, Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish va ta'lim tizimida sifat ko'rsatkichlarini yanada oshirishda talabalarni sahifalarni yaratish bo'yicha bilimlarini oshirishda amaliy xissa qo'shishni asosiy maqsad qilib olinadi.

Qo'yilgan vazifalardan kelib chiqqan holda malakali kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasasida kasb-hunar kollejlari uchun yuqori malakali muhandis-pedagoglar yetishtirib chiqarish jarayonida ta'lim mazmunini milliy istiqloq g'oyalari bilan to'ldirib borish lozim bo'ladi. Zamonaviy texnika va texnologiyalarni ishlatish yoki yosh avlodga milliy istiqloq g'oyasini yetkazish uchun jahon standartlari darajasidagi fan va texnika hamda ilg'or tajriba va texnologiyalarning eng so'nggi yutuqlaridan boxabar bo'lgan, raqobatbardosh, o'z sohasining ham ilmiy, ham amaliy bilgan muhandis-pedagog mutaxassislarni tayyorlashda 5111000 – Kasbiy ta'lim (Informatika va axborotlar texnologiyasi) mutaxassisligining fanlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga egadir.

SHuningdek, mavzu asosida yaratiladigan internet tarmog'i uchun sayt, keng foydalanuvchilar ommasiga mos bo'lib, undan barcha foydalanuvchilar, kasb-hunar kollejiga hamda oliy o'quv yurtlarining tinglovchilari ham foydalana olishlari bitiruv malakaviy ishini bajarishda hisobga olinadi.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi haqida ma'lumot. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish mavzusi bo'yicha tayyorlangan bitiruv malakaviy ishi asosan quyidagi qismlardan tashkil topgan. Bular, kirish, asosiy qism, hayot faoliyati xavfsizligi, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar bo'limlaridan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining kirish qismida mavzuga oid tahliliy ma'lumotlar, bitiruv malakaviy ishi bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlili, mavzuning dolzarbligi, bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari hamda bitiruv malakaviy ishining tuzilishi keltirib o'tiladi.

Asosiy qism to'rtta bobdan iborat bo'lib, unda masalaning qo'yilishi va uning amaliy ahamiyati, Denwer dasturi imkoniyatlari bo'yicha zaruriy ma'lumotlar, dinamik saytlarni yaratuvchi dasturiy vositalar va ularni tahlili, Denwer dasturini o'rnatish va uning ishchi muhitini o'rganish, elektron qo'llanma yaratishda foydalaniladigan dasturiy vositalar va ularning imkoniyatlari tahlili, saytni yaratish uchun kompyuterning texnik ta'minotiga talablar, dinamik sayt yaratish uchun foylaniladigan dasturiy vositalar, Denwer dasturi imkoniyatlari bo'yicha dinamik saytni yaratish texnologiyasi, dinamik saytning umumiy strukturasi, sayt bo'limlarini yaratish texnologiyasi, yaratilgan saytdan foydalanish yo'riqnomasi, yaratilgan dinamik sayt samaradorligi keltirib o'tiladi.

Hayot faoliyati xavfsizligi bo'limida Web-saytlarni yaratishda administrator xonasiga qo'yiladigan me'yoriy talablar bo'yicha tavsiyalar va saytlar bilan ishlash jarayonida hayot faoliyati xavfsizligi masalalari qarab o'tiladi.

Xulosa va foydalanilgan adabiyotlar bo'limlarida esa, malakaviy bitiruv ishini bajarish bo'yicha umumiy xulosalar, takliflar va ishni bajarish jarayonida foydalanilgan adabiyotlar hamda tavsiya etiladigan qo'shimcha adabiyotlar keltirib o'tiladi.

Malakaviy bitiruv ishining izoh bo'limida yaratilgan dinamik sayt dasturining matni, umumiy strukturalari keltirib o'tiladi.

1-BOB. WEB-SAYTLARNI YARATISH BO`YICHA AMALGA OSHIRILAYOTGAN TADQIQOTLAR TAHLILI

1.1. Elektron Web-saytlarni yaratish bo`yicha mavjud manbalar tahlili

Ma`lumki, bugungi kunda internet tarmogiga urnatiladigan saytlarning asosan dinamik usul bilan yaratilgan variantlari urnatilmokda. Web saytlarning esa, statik va dinamik turlari mavjud. Statik saytlar oddiy elektron darsliklar, kichik saytlarni yaratish va ulardan foydalanish uchun turli xildagi dasturiy vositalar asosida yaratiladi. Bularga misol sifatida FrontPage, Dreamweaver, Macromedia Flash, NamoWebEditor kabi dasturiy vositalarni keltirib o`tishimiz mumkin. Bu dasturiy vositalar statik turdagi saytlarni yaratish va ulardan foydalanishda ishlatiladi. Bu dasturiy vositalar ham o`z imkoniyatlari jihatida katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Lekin ularda saytning himoyalanih imkoniyatlari chegaralangan yoki yo`qligini hisobga oladigan bo`lsak, statik saytlarni yaratish internet tarmog`ining talabiga to`liq javob bermaydi.

Dinamik saytlarni yaratish uchun esa, maxsus dasturlash tillari yoki dasturiy vositalar ishlab chiqilgan bo`lib, ularga misol sifatida Denwer, Joomla, DLE kabilarni misol sifatida keltirib o`tishimiz mumkin bo`ladi. Dinamik ko`rinishdagi saytlarni yaratishda bir nechta asosiy tushunchalarni bilish talab qilinadi.

Barchamizga ma`lumki, butunjahon tarmog`idagi veb-sahifalar kundan kunga ko`payib bormoqda. Bu holat O`zbekistonda, ya`ni Uznetda ham jadallik bilan amalga oshmoqda. Kimdir o`z shaxsiy sahifasini yaratsa, kompaniya va firmalar korporativ saytlarini yaratmoqda. Yana kimdir o`z kundaliklarini, ya`ni bloglarini olib boradilar.

Shu bilan birga, yirik portallar faoliyati ham rivojlanmoqda. Bularning hammasi esa biror dasturiy vosita yordamida yaratiladi. Kimdir HTML tilida, kimdir PHP da, yana kimlardir CMS deb ataluvchi tizimlar yordamida veb-saytlarni yaratmoqda. Xo`sh, CMS degani o`zi nima? Bu tizimni nima ekanini tushunish uchun, keling, avvalo, veb-sahifalar qanday yaratilishi haqida bilib olamiz.

1989-yilda Tim Berners-Li tomonidan World Wide Web, ya`ni Bununjahon o`rgimchak to`ri ixtiro qilinganidan boshlab uning har bir foydalanuvchisi oddiy bo`lsa-da, o`z veb-sahifasini yarata olish imkoniyatiga ega bo`ldi. Lekin, buning uchun HTML (Hyper Text Markup Language) tilini bilish shart edi. Turli xil IT-kompaniyalari tomonidan bu ishni osonlashtiruvchi bir qancha dasturiy paketlar, jumladan Adobe Dreamweaver va Microsoft FrontPage kabilar yaratildi. Bunday dasturlardan ba`zilari sayt yaratishning barcha bosqichlarini (HTML-kodni yozishdan bu kodni serverga yuklashgacha) boshqarishni o`z zimmasiga oladi. Shu bilan birga, ko`pgina hollarda (aynan oddiy sahifalarni yaratishda) foydalanuvchi bu kodni bilishi shart bo`lmagan. Sababi bu dasturlarda veb-sahifalarni yaratishning vizual usullaridan foydalanilgan.

HTML-redaktorlarining barcha afzalliklariga qaramay, saytni boshqarish vaqt o`tgani sayin va yangi ma`lumotlar qo`shilishi bilan qiyinlashib boraverdi. Chunki axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan veb-saytlar ham rivojlanib bordi. Sayt xaritasini yaratishdek oddiy funksiyani qo`shish uchun ham veb-yaratuvchilar tomonidan ancha-muncha mehnat talab etilar edi. Axir buning uchun barcha ilovalarni ko`rib chiqish, sahifalar orasidagi bog`liqliklarni tekshirish, menyuni yaratish, forumni qo`shish kabi ishlarni bajarish lozim edi. Bu esa doimiy diqqatni va juda ko`p vaqtni talab etardi.

Masalan, hosting – internetga ulangan kompyuter vinchesterida ajratilgan joy bo`lib, uni mb o`lchov birligida o`lchanadi.

Domen – saytning nomi, masalan dastur.uz, dasturchi.uz, edu.uz, nammpi.uz va x.k. kabi saytlar bunga misol bo`la oladi.

SHuningdek, server yaratishga mo`ljallangan dasturiy vositalar ham mavjud bo`lib, ularni denwer yoki xampp kabi maxsus o`rnatiluvchi va ma`lumotlar bazasi bilan ishlovchi sistema sifatida qarashimiz mumkin.

Bugungi kunda Web saytlarni yaratish uchun mo`ljallangan dasturiy vositalar bilan Toshkent axborot texnologiyalari universiteti hamda uning Samarkand, Fargona filiallarida shugullanib kelishmokda. Bu yo`nalish bo`yicha shugullanuvchi mutaxassislarning deyarli barchasi internet tarmogida mavjud manbalardan foydalanib o`rganib, amalda qo`llab kelishmoqda.

Dinamik saytlarni yaratish masalasi bo`yicha bugungi kunda ko`plab mustaqil o`rganuvchilar, web saytlarni yaratish bilan shug`ullanuvchi dasturchilar muvaffaqiyatli faoliyatlarini olib bormoqdalar.

1.2. Internet tarmog`i uchun dinamik saytlar yaratishning bugungi holati

1.3. Masalaning qo`yilishi va uning amaliy ahamiyati

Bizga ma`lumki, bugungi kunda eng zamonaviy Web saytlar sifatida Denver dasturi ham o`z o`rniga ega bo`lgan dasturiy vositalardan biri hisoblanadi. Lekin bugungi kunda bu Web mahsulotlarni yaratish va o`rganish bo`yicha o`ziga xos muammolar mavjud bo`lib, ularga asosan metodik ta`minot hamda Web saytlarni yaratishni o`rgatuvchi vositalar hamda qo`llanmalarning yetishmasligini keltirib o`tishimiz mumkin. Qolaversa, o`zbek tilida yaratilayotgan dinamik saytlar, xususan kasb-hunar kollejlarning dinamik saytlari ichida bugungi kunda kam ekanligi, hamda bunday saytlarga bo`lgan talabning mavjudligi asosida ushbu bitiruv malakaviy ishida “Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish” mavzusi asosida ushbu muammolarni hal qilishga o`z hissamni qo`shishga harakat kildim. Berilgan bitiruv malakaviy ishida asosan quyidagi masalalarni ko`rib o`tish va ularni yechimini olish masalasi qaraladi:

- Web-saytlarni yaratish bo`yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar tahlilini amalga oshirish;
- Elektron web-saytlarni yaratish bo`yicha mavjud manbalar tahlilini ishlab chiqish;
- Internet tarmog`i uchun dinamik saytlar yaratishning bugungi holatini o`rganish;
- Masalaning qo`yilishi va uning amaliy ahamiyatini asoslab berish;
- Dinamik web-saytlarni bo`yicha boshlang`ich ma`lumotlarni shakllantirish;
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining boshlang`ich ma`lumotlarini shakllantirish;
- Dinamik saytlarni yaratishning dasturiy vositalarni tahlil qilish;
- Dinamik saytlar uchun ma`lumotlar bazasi bilan ishlovchi dasturiy vositalarni ajratib olish;
- Web-sayt yaratishda kompyuterning texnik va dasturiy ta`minotiga qo`yiladigan talablarni ishlab chiqish;
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji web-saytini yaratish;
- Dinamik saytlarni yaratishga oid talablarni ishlab chiqish;
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining saytini umumiy strukturasi shakllantirish;
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kolleji web-saytini yaratish texnologiyasini ishlab chiqish;
- Yaratilgan dinamik saytdan foydalanish yo`riqnomasini ishlab chiqish;
- Web-saytlarni yaratishda administrator xonasiga qo`yiladigan me`yoriy talablarni ishlab chiqish;
- Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxatini keltirish talab etiladi.

Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish har bir o`quvchi, izlanuvchi uchun yangi axborot texnologiyalarini qo`llab ilm olish saviyasini oshirib beradi. YA`ni kasb-hunar kollejida o`qimaydigan va undagi mavjud yo`nalishlar haqidagi ma`lumotlarni olishga intiladigan o`quvchi uchun kerakli ma`lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo`ladi.

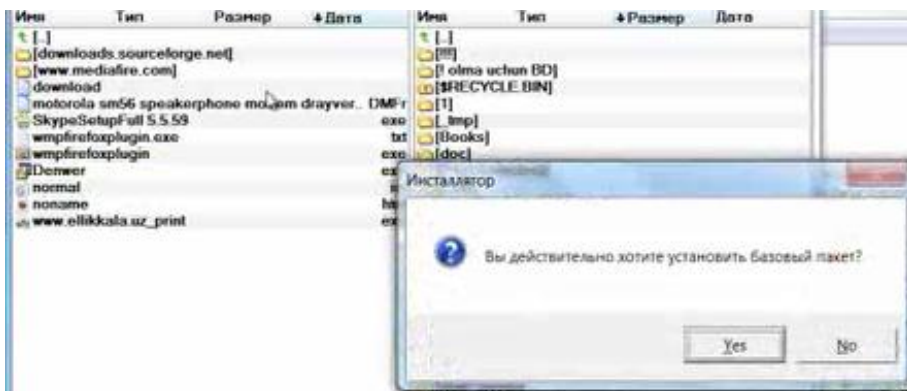
Bitiruv malakaviy ishining asosiy maqsadini qisqacha aytib o`tadigan bo`lsak, asosiy maqsad Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish va o`quv jarayoni uchun yangi axborot texnologiyalarini qo`llash natijasida samarali natijalarga erishish va uni asoslab berish talab qilinadi.

2-BOB. DINAMIK WEB-SAYTLARNI BO`YICHA BOSHLANG`ICH MA`LUMOTLARNI SHAKLLANTIRISH

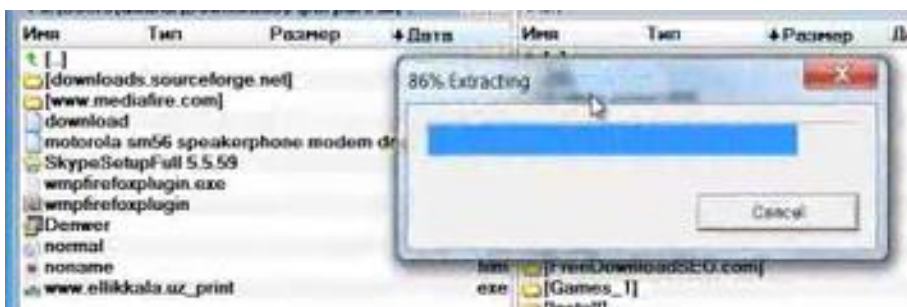
2.1. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining boshlang`ich ma`lumotlarini shakllantirish

2.2. Dimanik saytlarni yaratishning dasturiy vositalari

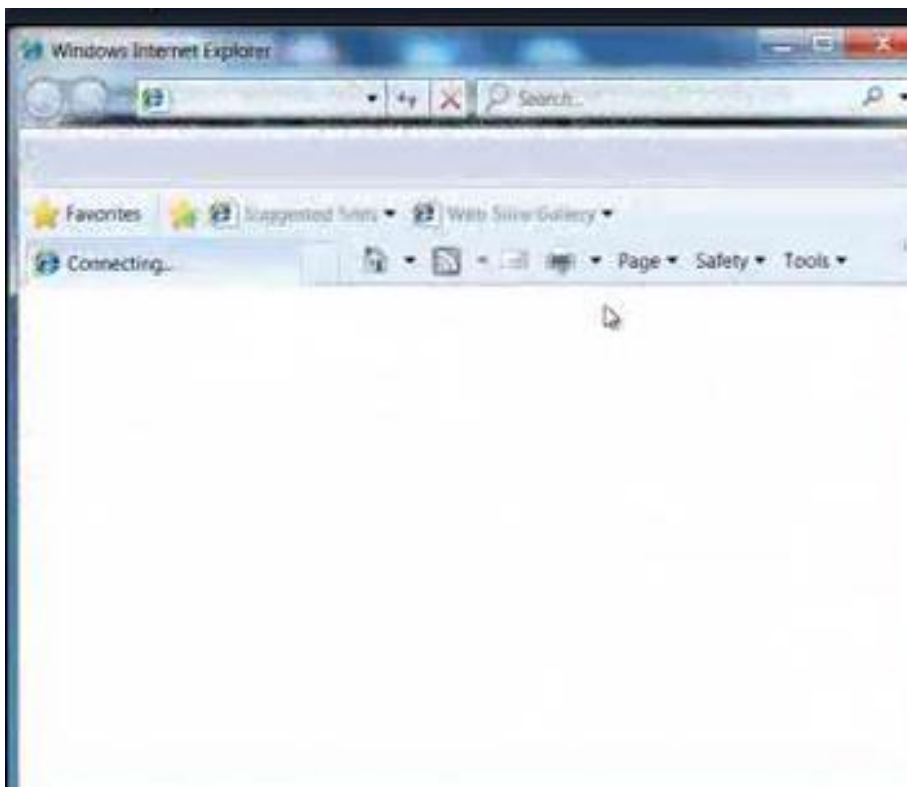
WordPress dasturi dinamik saytlar yaratishda qo`llaniladigan dasturiy vositalardan biri bo`lib, bu dasturdan foydalanish uchun ma`lumotlar bazasi bilan ishlovchi tizimlardan biri xampp dasturi yoki denwer tizini o`rnatib olish talab etiladi. Bu dasturni o`rnatish uchun, denwer.exe faylini tanlaymiz. Dasturni ishga tushirsak, ekranda quyidagi ko`rinish hosil bo`ladi:

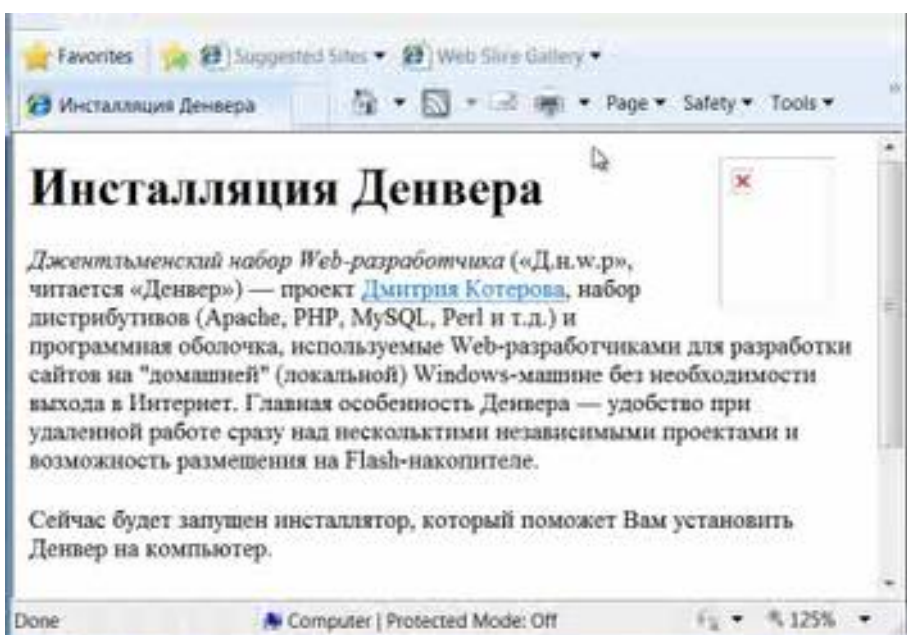
Bu yerda dasturni o`rnatish yoki uni bekor qilish to`g`risidagi axborot keltiriladi. Agar bu paneldan “yes” tugmasini bossak, ekranda quyidagi kurinish hosil bo`ladi.

Bu oyna orkali wordpress dasturini o`rnatish jarayoni amalga oshmokda. Dasturni o`rnatish jarayoni amalga oshirilayotganda ekranda brauzer oynasi ochiladi va boshlangich ma`lumotlar beriladi. Bu ma`lumotlarni ukib bo`lgach oynani yopiladi. Bu oynaning ku`rinishi quyida keltirib o`tilgan:

Kuyida denver dasturini o`rnatish ketma-ketligi keltirib o`tiladi:

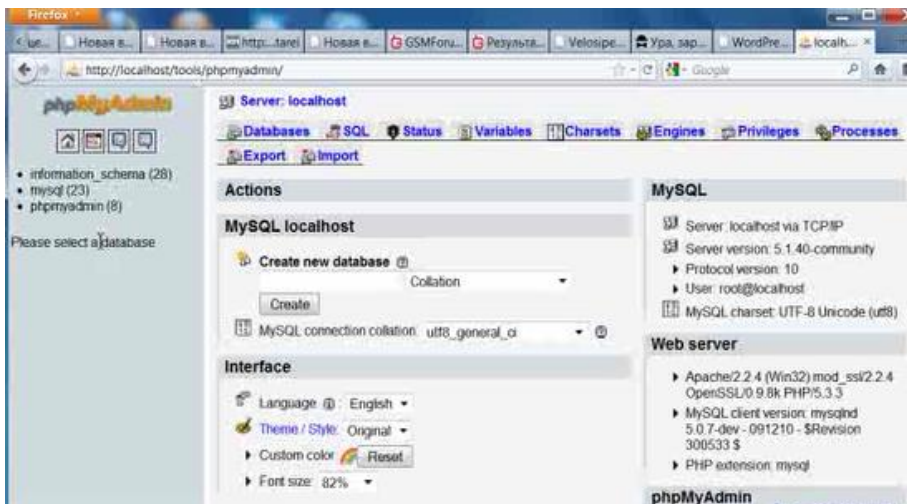
SHundan so`ng konsolli oynada dasturni o`rnatish jarayoni davom etadi.

Endi WordPress dasturini ishlatish uchun shu nomdagi papkani "z" diskdagi home papkasi ichiga joylashtiriladi. Papkani nomini esa, boshka nom bilan, masalan primer1.uz deb nomlanishi mumkin.

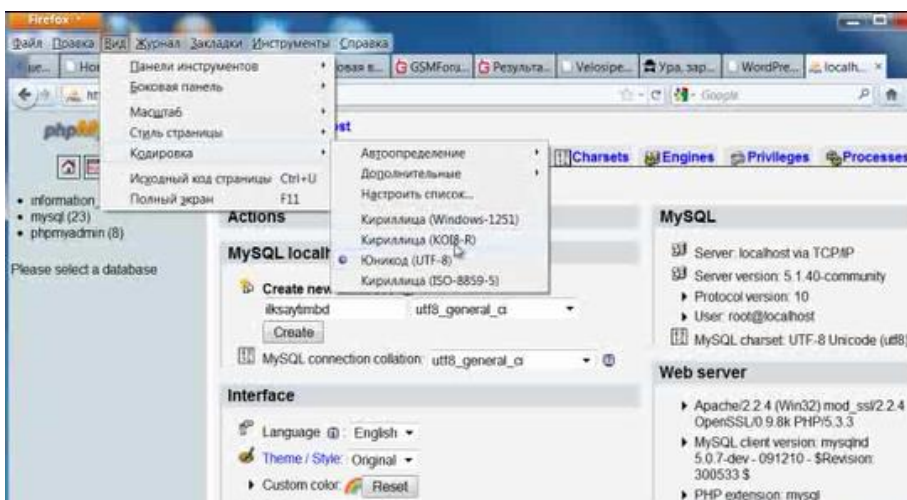
Brauzer oynasidan //localhost/tools/phpmyadmin/ buyrugini beramiz va ekranda kuyidagi ko`rinishni hosil qilamiz.

Bu oynadan phpmyadmin bulimiga kirsak, ekranda kuyidagi oyna hosil bo`ladi. Bu oyna orkali, ma`lumotlar bazasini yaratish imkoniyati mavjud bo`lib, baza fayli nomini albatta esda saklab kolinishi lozim bo`ladi. CHunki, wordpres dasturini ishga tushirilganda baza nomini anik berilishi talab etiladi:

SHuningdek, bazaga kiritiladigan ma`lumotlarni shriftlarini, formatini ham albatta tanlab olinishi lozim. Kuyidagi oynada shu jarayonni keltirib o`tiladi.

Kuyidagi oynada esa, wordpres dasturi orkali dinamik saytni yaratish jarayoni boshlanayotganiligi ko`rsatiladi. Bu yerda ma`lumotlar bazasining nomi, foydalanuvchi nomi

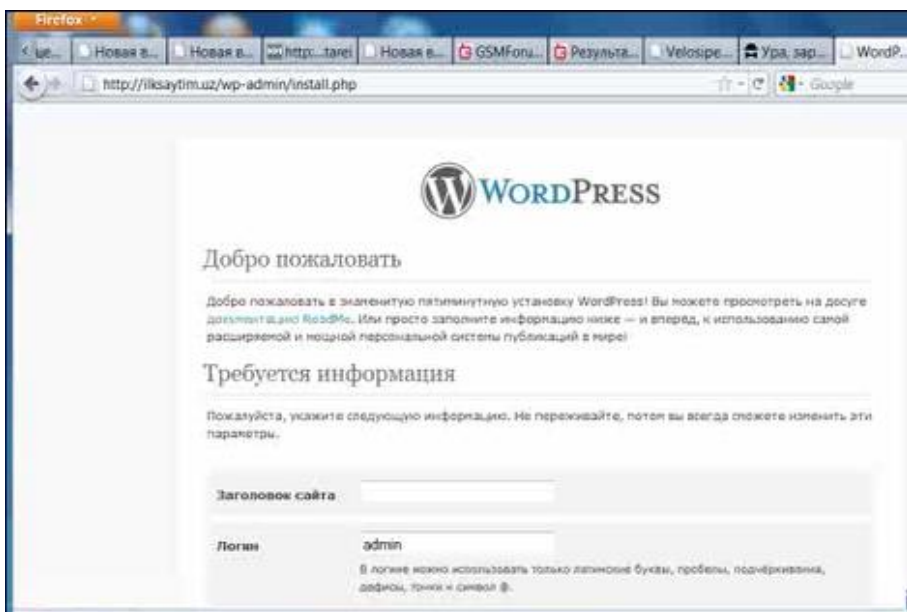
(odatda bu maydon root nomida koldiriladi), parol suraladi. Bu ma`lumotlarni shu oynadan kiritib olinadi:

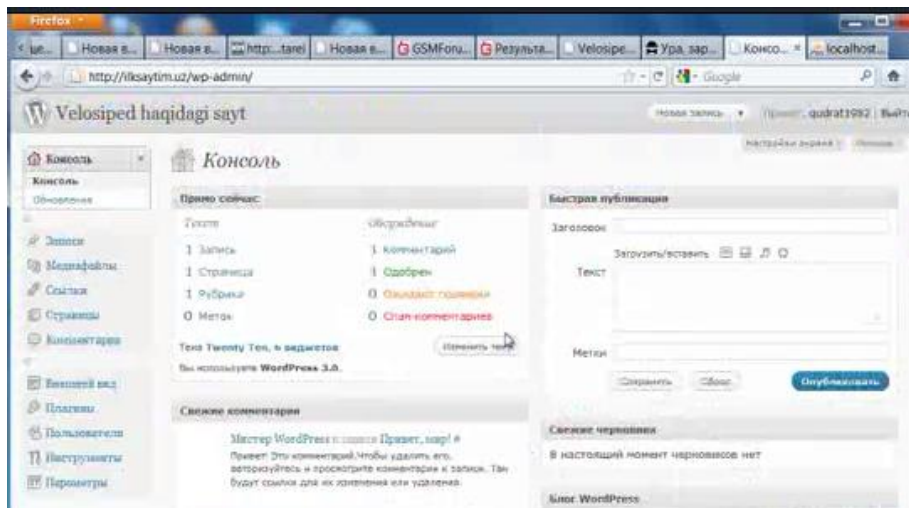
SHundan so`ng, wordpressni o`rnatish boshlanadi, bu oynani kurinishi quyidagi rasmda keltirib o`tiladi.

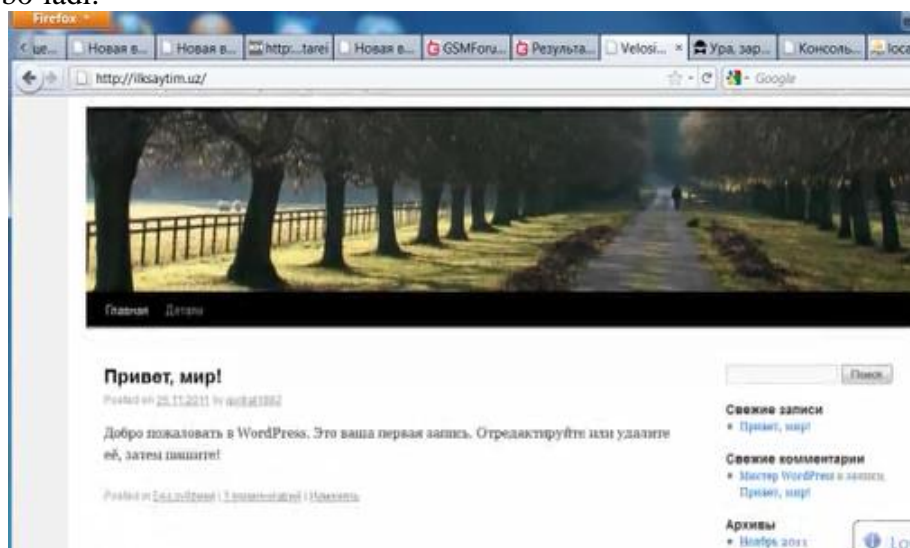
YAratiladigan saytning bosh saxifasi hamda unga login nomi berish to`g`risida taklif keltiriladi. Bu oyna quyidagi rasmda keltirilgan:

Dastur ishga tushirilgach, dinamik saytni esa, quyidagi oyna orkali tahrirlash amalga oshiriladi. Manashu oynada yaratilayotgan saytning barcha ma`lumotlarini o`zgarishi amalga oshiriladi.

Yaratilayotgan saytni ishga tushirsak, ekranda dinamik saytning kuyidagi ko`rinishi hosil bo`ladi:

WordPress dasturi orkali dinamik saytni yaratish jarayoni mana shunday amalga oshiriladi. Kolaversa, wordpress dinamik saytlarni yaratishga mo`ljallangan juda ko`plab shablonlar yaratilgan bo`lib, bu shablonlar orkali saytni yanada guzal va chiroyli bo`lishiga erishi mumkin bo`ladi.

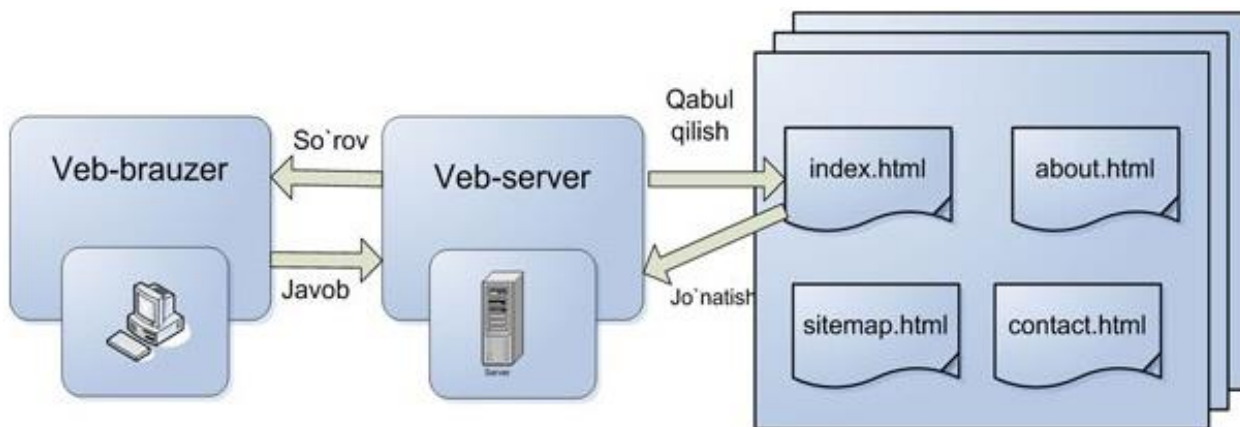
Sayt yangilanishi muammosini, ya`ni yangilanishning avtomatlashtirishini hal qilish maqsadida yirik axborot kompaniyalari, jumladan, Newsweek va Time yangi dasturiy ta`minot yaratish ishlarini boshlashga majbur bo`ladi. Bu dasturiy ta`minotlar kontentni (ma`lumotlarni) boshqarish tizimlari (CMS – Content Management System) deb ataldi.

Endi savol tug`ilishi mumkin: oddiy HTML kodida yozilgan sahifa bilan CMS nimasi bilan farq qiladi? Avvalombor, HTML da yozilgan sayt statik holda bo`lsa, zamonaviy saytlar dinamik ko`rinishga ega.

Oddiy sayt qanday prinsip asosida ishlashini ko`rib chiqamiz. Foydalanuvchi biror-bir, masalan, page.html sahifasiga murojaat qildi deylik. Veb-server o`zidagi veb-sahifalar katalogini ko`rib chiqadi va agar page.html bo`lsa, foydalanuvchiga uni ko`rsatadi, aks holda esa – 404-chi xabarni (“Fayl topilmadi”) yetkazadi.

Dinamik sayt esa biroz boshqacha ishlaydi. Foydalanuvchi biror sahifaga murojaat qiladi, biroq bu murojaat diskdagi aniq bir faylga emas, balki sayt dvijokiga (agar dvijok PHP tilida yozilgan bo`lsa, odatda bu fayl index.php bo`ladi) qaratilgan bo`ladi. Dvijok foydalanuvchiga kerakli ma`lumotni biror manbadan (masalan, ma`lumotlar bazasi yoki diskdagi fayldan) oladi, uni HTML-sahifaga aylantiradi va veb-serverga uzatadi, u esa o`z navbatida, foydalanuvchi brauzeriga jo`natadi.

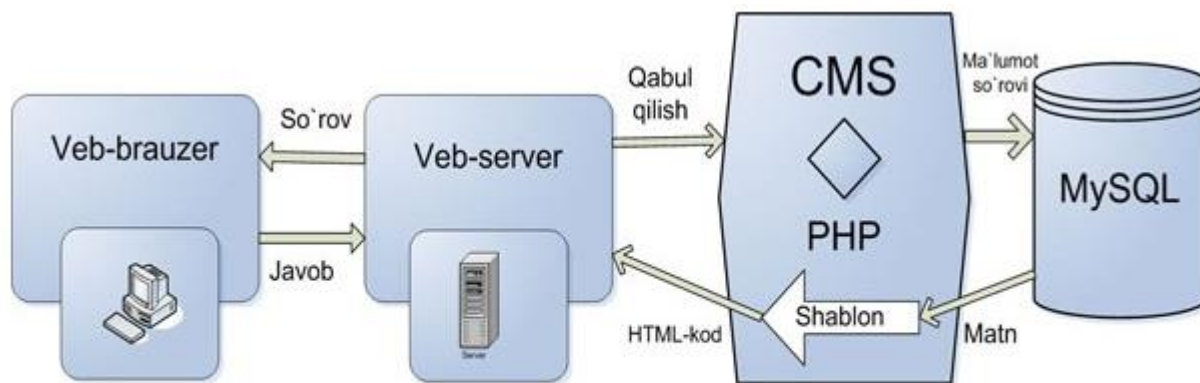
Unda yana bir savol tug‘iladi: agar bitta faylnigina so‘rab, uni brauzerga uzatish mumkin bo‘lsa, buncha murakkablashtirishning o‘zi nimaga kerak? Shuning uchunki, bu saytni boshqarish qulay bo‘lsin. Aytaylik, siz 100 sahifalik (bu unchalik ko‘p emas) oddiy sayt yaratdingiz. Ertami-kech siz bu sayt dizaynini, ko‘rinishini o‘zgartirmoqchi bo‘lasiz. U holda esa siz shu 100 sahifani qo‘lda o‘zgartirib chiqishingizga to‘g‘ri keladi. Ustiga-ustak, siz avvaliga bu 100 sahifani kompyuteringizdagi lokal serverga yuklab olishingiz, undan so‘ng tahrirlab, kerakli o‘zgartirishlarni kiritishingiz va oxirida yana serverga yuklashingiz kerak bo‘ladi.

Veb-serverning CMS siz holda qanday ishlashi

Ana endi dinamik sayt qanday ishlashini ko‘rib chiqaylik. Asosiy voqea – “HTML-sahifani yaratish”. Ya’ni dvijok kontentni – matnli ma’lumotni (u rasm va jadvallar bilan ham bo‘lishi mumkin) oladi va uni dizaynga “kiyintiradi”. Demak, saytning dizaynini o‘zgartirish uchun siz faqatgina tayyor grafik mavzuni o‘rnatishingiz yoki bir-ikkita faylni – sayt shabloni fayllarini o‘zgartirishingiz kerak.

CMS tizimi sahifalarni dinamik ko‘rinishga keltiradi: ular foydalanuvchi sahifani ko‘rmoqchi bo‘lgandagina amalda yaratiladi. Bu degani, sahifalar foydalanuvchi tomonidan bevosita ko‘rilayotganda yangilanishi yoki o‘zgartirilishi mumkin.

Veb-serverning CMS bilan qanday ishlashi

CMS afzalliklari

Bu tizimlarning asosiy jihati shundaki, dinamik veb-sahifalarni oson yarata olish va ularni turli xil axborot bilan to‘ldirish imkoniyatini berishdir. CMS tizimlari odatda murakkab bo‘lib, ular o‘z ichiga xabarlarni tarqatish xizmatlari (RSS), forumlar va internet-do‘konlarni oladi. Shu bilan birga, ularni o‘zgartirish ham oson.

CMS nafaqat saytdagi turli ma’lumotlarni boshqarishni avtomatlashtiradi, balki shu bilan birga, sayt tuzilishining texnik tomonlari bilan tanish bo‘lmaganlar, ya’ni yozuvchi va jurnalistlarga saytda o‘z materiallarini bevosita foydalanuvchi interfeysi orqali qo‘shish imkoniyatini beradi. Shu narsa tushunarli bo‘ldiki, endi foydalanuvchilarga saytda o‘z materiallarini ko‘rish uchun HTML ni ham, saytdagi ma’lumotlar yangilanishining texnologiyasini ham bilishi shart emas.

CMS tizimi, shuningdek, veb-sayt yaratishni turli xil mutaxassislar orasida taqsimlab chiqish imkoniyatini beradi. Shunga ko'ra, veb-dizayner o'z diqqatini saytning ko'rinishiga (dizaynni mukammallashtirish va shablonlarni o'rnatishga) qaratsa, texnik yo'nalishda bo'lmagan mutaxassislar uni ma'lumotlar (matn, tasvir va animatsiyalar) bilan to'ldirishga harakat qiladi.

Bu ham hammasi emas. Ma'lumki, dvijok – CMS ning bir qismi xolos. U dizayn shabloni asosida sayt ma'lumotlarini chiqarib beradi. Bundan tashqari, CMS da saytdagi ma'lumotlarni boshqarish (ular sayt bo'limlarini va kategoriyalarini yaratishga va ma'lumotlarni ular orasida bo'lib chiqishga imkon beradi) va bu ma'lumotlarni tahrirlash vositalari ham mavjud. Shu bilan birga, foydalanuvchi sayt ma'lumotlari aynan qayerda (ma'lumotlar bazasida, diskda HTML-fayl ko'rinishida yoki umuman tashqi serverda) saqlanayotganini bilishi shart emas.

CMS qo'llanilishi bilan ko'pgina qiyinchiliklar bartaraf etilishi mumkin. Yuqorida misol sifatida ko'rilgan sayt xaritasi ham avtomatik ravishda tuziladi, buning uchun foydalanuvchidan hech qanday mehnat talab etilmaydi. Shu bilan birga, CMS saytdagi qo'shimcha funksiyalarni, masalan, suratlar galereyasi yoki ro'yxatdan o'tish oynasini qo'llash imkonini beradi – shu kabi funksiyalar CMS kengaytmalari orqali amalga oshiriladi. Faqatgina u yoki bu kengaytmani o'rnatish kerak xolos.

CMS ga o'tishning o'ziga xos qiyinchiliklari

Xo'sh, CMS larning shuncha afzalliklari bo'lganda nima uchun barcha sayt egalari Joomla! yoki Drupal kabi CMS larga o'tishga intilmayapti? Bunga bir qancha sabablarni ko'rsatish mumkin.

Birinchi sabab, inertsiya bo'yicha ketish yoki boshqacha aytganda, o'zi bilgan narsaga o'rganib qolish. Inson HTML ni ishlatishga o'rganib qoladi va CMS ga o'tish saytni boshqarishni avtomatlashtirish bo'yicha qancha qulayliklar keltirmasin, biror narsani o'zgartirishni xohlamaydi. HTML dan CMS ga o'tish-yillar ichida amalga oshishi mumkin.

Ikkinchi sabab, mavjud minglab HTML-sahifalarni CMS ma'lumotlar bazasiga moslab o'zgartirish kerak bo'ladi. Aksariyat hollarda buni qo'lda bajarish kerak bo'ladi. Katta sayt uchun bu jarayon ancha ko'p vaqtni oladi, bu esa saytni vaqtinchalik faoliyatining to'xtashiga va balki, kompaniya tomonidan ko'riladigan moliyaviy zararga olib keladi. Albatta, CMS ga o'tish saytni boshqarish bo'yicha ancha vaqt tejalishini hisobga olsa, kelajakda bu o'zini oqlaydi.

Endi, CMS ga o'tishga halaqit beruvchi faqatgina bitta to'siq qoladi – texnik holat. Deyarli barcha zamonaviy CMS ishlashi uchun xostingda PHP interpretatori va MySQL ma'lumotlar bazasi serveri bo'lishi kerak. Besh-olti-yil avval shu kabi funksiyalarni taqdim etuvchi xosting-provayderlar kam edi. Hozirga kelib, vaziyat yaxshi tarafga o'zgardi va PHP hamda MySQL ni qollaydigan xostingni O'zbekistonning o'zida topish qiyinchilik tug'dirmaydi.

Hozirgi davrga kelib, CMS asosiga qurilgan bir qancha tizimlar yaratilgan. Ularga misol qilib, Drupal, PHP-Nuke, WebDirector, Joomla!, NetCat, Slaed, Microsoft CMS, WordPress, PHPShop kabilarni keltirish mumkin. Bu tizimlarning ba'zilar umuman tekin bo'lsa, ba'zilaridan esa haqqini to'labgina foydalanish mumkin.

CMS ni tanlash bir tomondan oson va jo'ndek ko'rinsada, bu juda jiddiy masala. Internetda ularning turli yo'nalishdagi o'nlab (agar yuzlab bo'lmasa): yuz dollarlab turadiganidan to ochiq kodli bepul turigacha, ma'lum bir sohagagina taalluqlisidan ixtiyoriy murakkablikdagi sayt qurish imkonini beradiganigacha, oson boshqariladiganidan administrator uchun katta qiyinchiliklar keltiradiganigacha turini topishingiz mumkin. Xullas, agar CMS lar bilan ishlash bo'yicha hech qanday tajribangiz bo'lmasa, keraklisini tanlash qiyinlashib ketishi tayin.

Dastlab keling, pullik CMS larni ishlatmaslikka harakat qilamiz. Axir katta pul to'lab, CMS ni ishlatishdan besamara foydalanishga naxojat. Shu yerda bir narsani aytib o'tish kerak: bu bilan o'zimizga qiyin qilamiz. Boshqa tarafdin esa, qanchalik murakkab bo'lsa, shunchalik qiziq bo'lishi aniq, shunday emasmi?

Endi CMS larga yana bir talab qo'yamiz: universallik. Bu degani, biz ishlatmoqchi bo'lgan CMS ixtiyoriy konfiguratsiyadagi kompyuterlarda ham ishlay olishidir. Shuningdek, saytni lokal serverdan haqiqiy serverga ko'chirganimizda yoki bevosita serverning o'zida yaratayotganimizda CMS bilan hech qanday qiyinchiliklar tug'ilmaligi kerak. Bu talabga esa, afsuski, ko'pchilik bepul CMS lar javob bera olmaydi.

Barcha dasturiy ta'minotlarga qo'yiladigan talablardan yana biri – xavfsizlik (axir siz haftalab-oylab yaratgan saytingizni shunchaki qiziqish uchun bir kunda buzishlarini xohlamasangiz kerak?). Shuning uchun CMS larning xavfsizlik darajalari doimiy yangilanib turishi shart.

Natijada, talablarimizga deyarli to'liq javob beradigan quyidagi: PHP Nuke, Drupal, Joomla!, Slaed CMS tizimlarigina qoladi. Endi ana shu CMS larni batafsilroq ko'rib chiqamiz va o'zimizga kerakli ba'zi xulosalar chiqaramiz.

PHP Nuke. Eng birinchi CMS lardan biri bo'lib, afsuski, ancha vaqtlardan buyon yangilanmay kelmoqda. Biroq, uning kodi ko'plab adashlari uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda (masalan, DotNetNuke, PostNuke). Bu bir-biriga nom jihatdan yaqin bo'lgan tizimlar foydalanuvchi diqqatiga navbatma-navbat chiqib turadi. Funksionallik jihatidan tizim ancha mukammal bo'lib, uning uchun ko'plab qo'shimcha modullar yaratilgan. Masalan, xabarlar lentasi, forum, maqolalar, so'rovlar tashkil qilish, statistika olib borish va boshqalar. Ammo, saytlarning tuzilishi jihatidan bir xillik kuzatiladi. Shu bilan birga, bu tizim yuklanishi qiyin bo'ladi, ya'ni qo'shimcha modullar sahifa yuklanishini sekinlashtiradi. Bu esa ko'plab foydalanuvchilarga yoqmasligi tayin. Yuklanish nafaqat sahifaga, shuningdek, serverga ham tushadi, bu esa xosting xizmatini taqdim etuvchilarga yoqmaydi. Agar sizni shunday vaziyat qoniqtirsa, aynan shu CMS ni tanlashingiz mumkin. Murojaat qilish uchun rasmiy sayti: www.nukefiles.ru

Drupal. Turli xil o'zgartirishlar orqali o'zimizga moslab olish bo'yicha eng mukammal CMS deb aytish mumkin. Shu yerda shuni aytish kerakki, "Tomchi" (bu tizim nomi ingliz tilidan aynan shunday tarjima qilinadi) aslida, CMS emas, balki "CMS ni tuzuvchi tizim". Uning yordamida siz tayyor bloklardan kerakli CMS ni yig'asiz. Shuni aytish mumkinki, funksionallik va dizayn jihatidan o'zingizni qanoatlantiruvchi CMS ni hosil qilasiz. Standart modullar to'plamiga blog, forum, xabarlar lentasi, fayllarni yuklash, ovoz berish, qidiruv kabilar kiradi. Bunda ko'rinadigan kamchilik bitta: PHP va MySQL ni mukammal bilish lozim. Agar bu qisqartmalarni tushunmagan bo'lsangiz, keyingi CMS ga o'tavering, aks holda esa bu tizimga jiddiyroq e'tibor bering. Rasmiy sayti: www.drupal.org. Texnik yordamni www.drupal.ru saytidan ham olishingiz mumkin.

Slaed CMS. Bugungi kunda ancha ommabop CMS bo'lib, turli xil saytlarda ishlatiladi. Ikki xil varianti mavjud: pullik va tekin (OpenSlaed). Ikkovi ham bitta yadroda qurilgan (bu degani xavfsizlik darajasi bir xil) va faqatgina funksionalligiga ta'sir qiluvchi modullar soni bilan farqlanadi. Bepul variantida biror mavzudagi nisbatan kichik portalni yaratishingiz mumkin. Ammo, bundan ortig'ini emas. Dizayni ham unchalik katta qiyinchiliklarsiz o'zgartirilishi mumkin. Tizim aslida Rossiyada yaratilgani uchun rus tilidagi yordam (slaed.net) haqida qayg'urmasa ham bo'ladi.

Joomla! Bugungi kunda eng mukammal dvijoklardan biri (agar bepullari ichida eng mukammali bo'lmasa) bo'lib, uning uchun shunchalik ko'p qo'shimcha modullar yaratilganki, ular yordamida o'zingizning saytingizga deyarli ixtiyoriy funksionallikni berishingiz mumkin. Bu dizaynga ham tegishli bo'lib, uni o'zgartirish uchun ham juda ko'p shablonlar mavjud. Biroq, bu yerda bir kamchilik ham bor: shablonlar tizimi shunday tuzilganki, sahifalarni yaratish va to'ldirish jarayonida sayt bo'limchalari kichik-kichik qismlar bo'lib, ajralib qolishi mumkin. Ya'ni, bu qismlar jadvallar asosida yaratilgan. Bu esa saytingizga o'z shaxsiy ko'rinish berishingizda bir qator noqulayliklar tug'diradi: yuqorida tilga olingan qismchalar kutilmagan joyda chiqib qolib, jahlingizni chiqaradi, shuningdek, ularni yo'qotish uchun vaqtingiz ketadi. Umuman olganda, agar sizni tayyor shablonlar qoniqtirsa (ular esa juda ko'p va xilma-xil), u holda bu tizim sizga juda mos keladi. Agar siz Joomla! ni tanlab o'ziga xos original sayt yaratmoqchi bo'lsangiz ozgina terlashingizga to'g'ri keladi. Rasmiy yordam sayti: joomla.org. Shuningdek, ruscha yordamni norasmiy bo'lsada, ancha yaxshi bo'lgan joomlaportal.ru va joom.ru saytlaridan ham olishingiz mumkin.

Shunday qilib, yuqorida keltirilgan tavsiyalar asosida siz o'z saytingizni tez va oson ravishda yaratishingiz mumkin. Ammo hech qaysi CMS sizga tayyor holdagi saytni taqdim etmaydi. Buning uchun sizdan harakat va mehnat talab etiladi. Yaratayotgan saytingiz boshqalarnikiga o'xshamasligi, dizayn jihatdan takrorlanmas va original bo'lishi uchun esa shaxsiy fantaziyangiz va qobiliyatingizni ishga solishingiz kerak.

2.3. Dinamik saytlar uchun ma'lumotlar bazasi bilan ishlovchi dasturiy vositalar

Denwer dasturini o'rnatish va ishchi muhiti

Demak, avval denwer o'zi nima uchun kerakligi haqida qisqacha gapirib o'tsam. Oddiy qilib aytsak, bu dastur kompyuteringizda "shaxsiy" xosting yaratish imkonini beradi. Uning yordamida PHP skriptlarni bema'lol kompyuteringizda ishga tushirib sinovdan o'tkazishingiz mumkin. Masalan,

aytaylik Siz biror bir php skriptni o`zbek tiliga o`girmoqchisiz, online (internet)da bu ishni qilish uchun ancha vaqt va trafik ketadi. Kompyuter (offline)da esa oson va tez bo`ladi. Demak, ko`p gapirmasdan ishni boshlaymiz! Qiladigan vazifalarimiz:

- Denwer dasturini komga yuklab olish;
- Dasturni o`rnatish (Ustanovka);
- PHP skriptni kompyuterda ishga tushirish;

Denwer dasturini komga yuklab olish

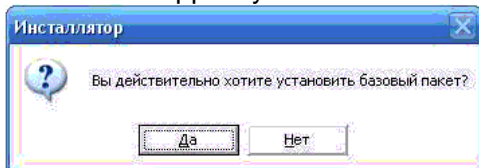
Avvalo denwer.ru ga kirib Skachat Denver degan ssilkani bosamiz, ochilgan sahifadagi formaga ism familiyamizni, e-mail manzilimizni kiritamiz va Poluchit sso`lku na skachivaniya tugmasini bosamiz.

Bir ozdan so`ng pochтамizga Denwerni yuklab olish uchun ssilka keladi, kompyuterimizga yuklab olamiz. Birinchi vazifa bajarildi! Tabriklayman :-)

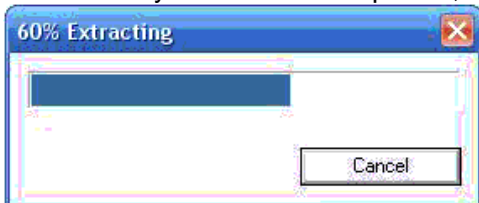
Dasturni o`rnatish (Ustanovka)

Yuklab olingan dastur ustiga 2 marta sichqonchani chap tugmasi bilan (tez) bosamiz va quyidagi ketma-ketlikni amalga oshiramiz:

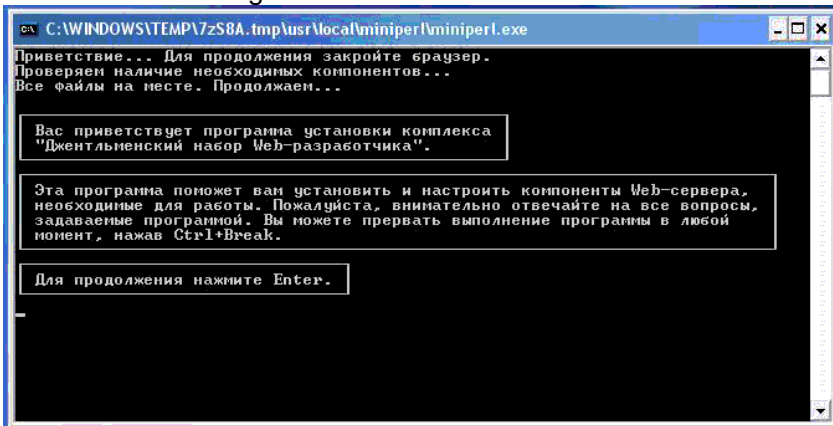
1-rasmda chiqqan oynada "Da" ni bosamiz.

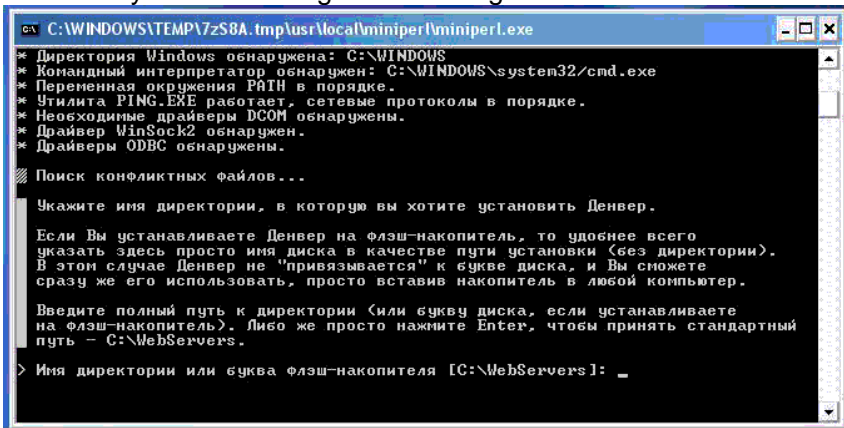
2-rasmda fayllar arxivdan chiqariladi, bunda siz ishtirok etmaysiz.

3-rasmda "Enter" tugmasini bosamiz.

4-rasmda yana "Enter" tugmasini bosing

5-rasmda klaviaturadagi "y" harfini bosamiz va keyin "Enter" ni bosamiz

```
C:\WINDOWS\TEMP\7zS8A.tmp\usr\local\miniperl\miniperl.exe
* Директория Windows обнаружена: C:\WINDOWS
* Командный интерпретатор обнаружен: C:\WINDOWS\system32\cmd.exe
* Переменная окружения PATH в порядке.
* Утилита PING.EXE работает, сетевые протоколы в порядке.
* Необходимые драйверы DCOM обнаружены.
* Драйвер WinSock2 обнаружен.
* Драйверы ODBC обнаружены.
Поиск конфликтных файлов...
Укажите имя директории, в которую вы хотите установить Денвер.
Если Вы устанавливаете Денвер на флэш-накопитель, то удобнее всего
указать здесь просто имя диска в качестве пути установки (без директории).
В этом случае Денвер не "привязывается" к букве диска, и Вы сможете
сразу же его использовать, просто вставив накопитель в любой компьютер.
Введите полный путь к директории (или букву диска, если устанавливаете
на флэш-накопитель). Либо же просто нажмите Enter, чтобы принять стандартный
путь - C:\WebServers.
> Имя директории или буква флэш-накопителя [C:\WebServers]:
> Установить в директорию C:\WebServers (y/n)? _
```

6-rasmda yana "Enter" bosiladi

```
C:\WINDOWS\TEMP\7zS8A.tmp\usr\local\miniperl\miniperl.exe
В этом случае Денвер не "привязывается" к букве диска, и Вы сможете
сразу же его использовать, просто вставив накопитель в любой компьютер.
Введите полный путь к директории (или букву диска, если устанавливаете
на флэш-накопитель). Либо же просто нажмите Enter, чтобы принять стандартный
путь - C:\WebServers.
> Имя директории или буква флэш-накопителя [C:\WebServers]:
> Установить в директорию C:\WebServers (y/n)? y
* Директория для инструментария: C:\WebServers.
Теперь инсталлятор создаст отдельный виртуальный диск, который необходим
для функционирования всех компонентов системы. Отдельный диск сильно
упрощает работу с Web-инструментарием, позволяя устроить на машине нечто
вроде "маленького Unix".
Виртуальный диск - это просто синоним для одной из директорий на вашем
диске. После того как он будет создан, вся работа с виртуальным диском
будет в действительности происходить с указанной вами папкой. Чтобы
создать диск, необходима утилита subst, входящая в Windows.
Для продолжения нажмите Enter.
```

7-rasmda ham yana "enter"

```
C:\WINDOWS\TEMP\7zS8A.tmp\usr\local\miniperl\miniperl.exe
Поиск утилиты subst...
Программа "subst" похожа на subst, пробуем запустить...
* Утилита subst обнаружена.
Определитесь с именем нового диска. Как оптимальный вариант предлагается
диск Z: - маловероятно, что он у вас уже занят. Впрочем, вы можете
ввести и любую другую букву диска, который еще не занят. Указывать
существующие диски запрещено.
> Введите букву будущего виртуального диска [Z]:
* Имя виртуального диска: Z.
Тестовый запуск subst...
OK, диск создан, система работает. Тестируем...
* Виртуальный диск создается и отключается без ошибок.
Сейчас будет произведено копирование файлов в директорию
C:\WebServers. Для отмены нажмите Ctrl+Break.
Для продолжения нажмите Enter.
```

Ozgina kutamiz....

8-rasmda 1 ni bosamiz va "Enter" tugmasini bosamiz

```
C:\WINDOWS\TEMP\7zS8A.tmp\usr\local\miniperl\miniperl.exe
readline() on closed filehandle F at INSTALL.bat line 705.
Use of uninitialized value in substitution (s///) at INSTALL.bat line 707.
binmode() on closed filehandle F at INSTALL.bat line 709.
print() on closed filehandle F at INSTALL.bat line 710.
Денвер может запускаться в двух режимах:
1. Виртуальный диск создается ПРИ ЗАГРУЗКЕ ОС. Запуск серверов
осуществляется с помощью ярлыка на Рабочем столе. При завершения
работы Денвера виртуальный диск НЕ отключается.
* Этот режим рекомендуется использовать, если вы собираетесь
* использовать виртуальный диск, не запуская серверов (например,
* хотите запускать Perl-скрипты не только из браузера, но и из
* командной строки).
2. При загрузке ОС виртуальный диск НЕ создается. На Рабочем столе
также, как и в п. 1, создаются ярлыки для запуска и останова серверов.
При запуске серверов вначале создается виртуальный диск, после
останова - диск отключается.
* Необходимо помнить, что в этом режиме при неактивной Денвере не
* будет доступа к виртуальному диску (в частности, к Perl).
* Кроме того, некоторые версии Windows не умеют правильно отключать
* виртуальный диск (требуется перезагрузка).
Рекомендуется выбрать вариант 1, потому что он наиболее удобен.
> Введите 1 или 2 [1]: _
```

9-rasmda klaviaturadan "y" ni bosamiz va "Enter" tugmasini bosamiz (bunda Rabochiy stol da 3ta yorliq yaratiladi.)

```
C:\WINDOWS\TEMP\7zS8A.tmp\usr\local\miniper\miniper1.exe
binmode(<) on closed filehandle F at INSTALL.bat line 709.
print(<) on closed filehandle F at INSTALL.bat line 710.

Денвер может запускаться в двух режимах:
1. Виртуальный диск создается ПРИ ЗАГРУЗКЕ ОС. Запуск серверов
осуществляется с помощью ярлыка на Рабочем столе. При завершения
работы Денвера виртуальный диск НЕ отключается.
* Этот режим рекомендуется использовать, если вы собираетесь
* использовать виртуальный диск, не запуская серверов (например,
* хотите запускать Perl-скрипты не только из браузера, но и из
* командной строки).
2. При загрузке ОС виртуальный диск НЕ создается. На Рабочем столе
также, как и в п. 1, создаются ярлыки для запуска и останова серверов.
При запуске серверов сначала создается виртуальный диск, после
останова - диск отключается.
* Необходимо помнить, что в этом режиме при неактивном Денвере не
* будет доступа к виртуальному диску (в частности, к Perl).
* Кроме того, некоторые версии Windows не умеют правильно отключать
* виртуальный диск (требуется перезагрузка).

Рекомендуется выбрать вариант 1, потому что он наиболее удобен.
> Введите 1 или 2 [1]: 1
> Создать ярлыки на Рабочем столе для запуска Денвера <y/n> _
```

Denwer o`rnatilishi tugatilganda brauzer (Internet Explorer yoki Opera yoki Mozilla) ochilib, Denwer ushahda o`rnatilgan degan yozuv chiqadi. Tamom! Denwer o`rnatildi!

Rabochiy stolda 3ta yorliq (yarlo`k) paydo bo`ladi (Start Denwer, Restart Denwer va Stop Denwer): Start Denwer -Denwerni ishga tushiradi

Restart Denwer-Denwerni qayta ishga tushiradi. Bu ba`zida yangi xost qo`shganimizda kerak bo`ladi, bu haqida keyinroq batafsil gaplashamiz

Stop Denwer-nomidan ko`rinib turibdiki, Denwer ishini to`xtatadi. Skriptlarimiz bilan ishlab bo`lganimizdan keyin, uxlash payti kelganda albatta denwerni ishini tugatish kerak! :-)

Demak, Denwerni o`rnatib ham oldik! Tabriklayman ;-)

Endi eng asosiy vazifamiz: kompyuterimizga yuklab olgan skriptimizni ishga tushirish qoldi. Bu ham 2x2 day oson!

PHP skriptni kompyuterda ishga tushirish

Denwerni ishga tushirmasdan avval Moy kompyuter ga kiramiz, Lokalno`y disk (Z) ga kiramiz, **home** papkasiga kiramiz va bitta papka yaratamiz, masalan **sayt** papkasi. Keyin o`sha papkaga kirib **www** degan papka yaratamiz. www papkasining ichiga php skriptimizni tashlaymiz va denwerni ishga tushiramiz (Rabochiy stol dagi Start Denwer yorlig`i orqali). Endi Opera yoki Internet Explorer yoki Mozilla (kompyuteringizda qanaqa brauzer o`rnatilgan bo`lsa o`shanga) kiramiz va manzil yozadigan joyga **localhost** deb yozib Enterni bosamiz. Agar **Ura, zarabotalo!** chiqsa, demak denwer ishlayapti! Endi manzil yoziladigan joyga **sayt** yoki **http://sayt** deb yozib Enterni bosamiz. Skriptimiz ishlaydi! Tabriklayman! Agar kompyuteringizda birorta ham php skriptingiz bo`lmasa, denwer ishlaganini bilishning yana bir yo`li bor: NotepadQQ dasturiga kirasiz (agar ushbu dastur kompyuteringizda bo`lmasa o`rnatishni maslahat beraman), yangi php fayl yaratasiz va

```
<?php
```

```
echo "Salom xo`jayin!";
```

```
?>
```

deb yozasiz va uni index.php deb sayt papkasidagi www papkasiga soxranit qilasiz. Operaga kirib sayt deb yozasiz va enterni bosasiz, Salom xo`jayin! yozuvi chiqsa demak server ishlayapti!

Denwer da MySQL ma`lumotlar bazasi bilan ishlash.!

Denwer da MySQL ma`lumotlar bazasi bilan ishlash. Demak, biz avval qilishimiz kerak bo`lgan vazifalarni aniqlashtirib olaylik:

1) Yangi ma`lumotlar bazasi (Baza dannox yoki Data Base) va foydalanuvchi yaratish yartish;

2) Ma`lumotlar bazasiga .sql faylni quyish (import qilish);

Oldindan aytaman, hech qanday qiyinchilik joyi yo`q! Bir-ikki matra mashq qilsangiz o`rganib olasiz.

1) Yangi ma`lumotlar bazasi (Baza dannox yoki Data Base) va foydalanuvchi yaratish yartish;

Denwerni ishga tushiramiz.

Operaga (yoki kompyuteringizda qaysi brauzer bo`lsa o`shanga) kiramiz va manzil yoziladigan joyga **http://localhost** deb yozib Enterni bosamiz, Ura, zarabotalo!... degan yozuvli sahifa ochiladi.

Pastroqqa tushib Zavedenie novo`x BD i polzovateley MySQL ga kiramiz. Bu yerda yangi Ma`lumotlar Bazasi va foydalanuvchi yaratiladi.

Parol administratora MySQL: degan maydonga hech nima yozmaymiz. Imya bazo` dannox: ga ma`lumotlar bazasi nomini yozamiz, bu xohlagan nom bo`lishi mumkin, masalan agar chat o`rnatayotgan bo`lsangiz shunchaki **db_chat** deb yozsangiz ham bo`ladi, bu ahamiyatga ega emas.

Login polzovatelya: ga foydalanuvchi uchun nom yozamiz, masalan **eshmat12345** bu ham unchalik ahamiyatga ega emas. Parol: bu yerga albatta parol yoziladi, maslahatim qiyinroq parol qo`yishga o`rganing, bizning holatimizda, ya`ni local serverda parolning ham ahamiyati yo`q, chunki bizdan boshqa hech kim bu ma`lumotlar bazasiga bog`lana olmaydi. Ammo internetda bunga e`tiborni qaratish kerak. Demak parolga ham 12345 deb yozamiz. ...ehe raz: ga yuqoridagi parolni takroran yozamiz va Sozdat BD i polzovatelya degan tugmani bosamiz. Yuqorida Baza dannox i novo`y

polzovatel zavedeno`. degan yozuv chiqadi. Ma`lumotlar bazasi va foydalanuvchi yaratildi!
Tabriklayman. q) 1-vazifa bajarildi.

2) Ma`lumotlar bazasiga .sql faylni quyish (import qilish);

Agar Siz DCMS, JohnCMS yoki phpBBwap Forumi (va b.)ni local serverda o`rnatmoqchi bo`lsangiz bu vazifani bajarishingiz kerak emas. Chunki ushbu skriptlarda avtomatik o`rnatilish funksiyalari bor (install papkasi yoki install.php).

-Skript avtomatik o`rnatiladiganmi yoki "qo`lda" o`rnatiladiganmi, qayerdan bilish mumkin?

-Har qanday skriptni o`rnatayotganda avvalo readme.txt faylini o`qib ko`ring.

Demak, bizning vaziyatda skriptimizda avtomatik o`rnatilish funksiya yo`q. Unda ishini boshlaymiz.

Operaga kirib <http://localhost> ni terib kiramiz. Sahifaning pastrog`ida

<http://localhost/Tools/phpMyAdmin> degan ssilka bor yonida Proverka MySQL i phpMyAdmin degan yozuv bor, shu ssilkaga kiramiz. Chap tomondan yuqorida yaratgan **db_chat** deb nomlangan ma`lumotlar bazasini topamiz va bosamiz. Keyin chap tomonda No tables found in database. degan yozuv chiqadi, bu "Ushbu ma`lumotlar bazasida hali birorta ham tablitsa (jadval) yo`q" degani.

Endi, Moy kompyuter-> Lokalno`y disk (Z)-> home-> chat-> www papkasiga kirib .sql faylni topamiz (u tables.sql yoki db.sql yoki qozon-tovoq.sql bo`lishi mumkin, uning nomini readme.txt dan topamiz)

va nomini eslab qolamiz. Keyin operamizga qaytib kiramiz va yuqoridagi Import tugmasini bosamiz.

Obzor degan tugmani bosib o`sha qozon-tovoq.sql ni topamiz va Otkro`t ni bosib **Go** tugmasini

bosamiz. Agar hammasi yaxshi bo`lsa yashil ramka ichida **Import has been successfully finished, queries executed.** degan yozuv chiqadi. Tabriklayman! Siz tablitsalarni ma`lumotlar bazasiga

quydingiz.

Endi skriptimizning ma`lumotlar bazasiga ulanadigan fayliga ma`lumotlar bazasi nomi, foydalanuvchi nomi va parolini yozamiz, tamom. Skriptimiz ishlayapti. Aytgancha, ma`lumotlar bazasi sozlamalari qaysi faylda bo`lishi readme.txt da yozilgan bo`ladi, u ko`pincha config.php yoki ini.php da bo`ladi.

U yerda 4 ta joy bo`ladi:

-Server

-Baza nomi

-Baza foydalanuvchisi

-Baz foydalanuvchisi paroli

2.4. Web-sayt yaratishda kompyuterning texnik va dasturiy ta`minotiga qo`yiladigan talablar

Bizga Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish asosiy masala sifatida kuyiladi. Bunda masalani yechish jarayoni uchun kompyuterning quyidagi konfiguratsiyasi minimum talablarga javob berishi lozim bo`ladi:

- Pentium III yoki undan yuqori tezlikka ega bo`lgan prosessor (CPU);
- 32-razryadli amallar tizimi. Windows-95 yoki Windows NT operatsion tizimi;
- 32 Mbaytli operativ xotira (DIM yoki DDR).
- Agar shaxsiy Web server (Personal Web server) qo`llanilmasa, unda 16 Mbayt operativ xotira;
- Qattiq disk (vinchester) da 200 Mbayt bo`sh joy;
- VGA video adapteri yoki 25 ta rangni qo`llab quvvatlovchi SVGA videoadapteri;
- Sichqoncha (manipulyator);

SHuningdek kompyuterning quyidagi qo`shimcha qurilmalariga ham talablarni keltirib o`tish mumkin:
Natijalarni olish va chop qilish uchun printer;

Kerakli axborotlarni skanerorqali o`qitish va kompyuterda tasvirini hosil qilish uchun skaner;

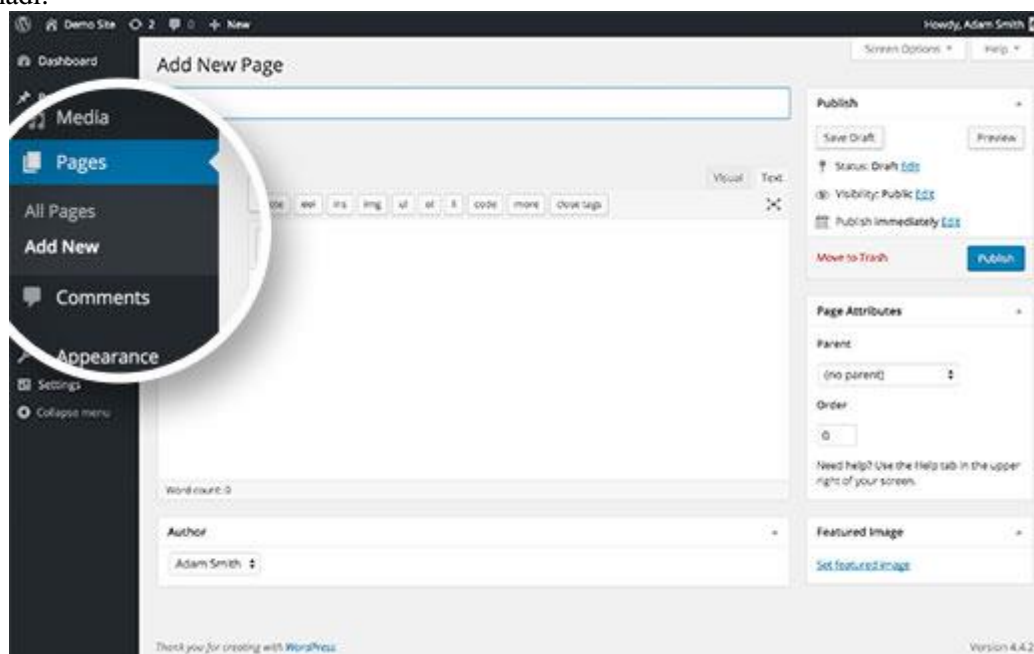
Elektron dinamik saytdan foydalanish jarayonida eshitish uchun quloqlik (naushnik). Elektron didaktik vositadan foydalanish jarayonida eshitish uchun Sound Buffer va h.k.

SHuningdek, agar yaratiladigan dinamik sayt kutubxonalarga hamda Internet saytlariga bog`lash uchun moslashtirilsa, HUP qurilmasi, Internet tarmog`iga ulanish uchun zarur bo`lgan barcha texnik vositalar hamda videoproektorlar bo`lishi foydadan holi emas.

3-BOB. NAMANGAN SHAHAR QURILISH VA DIZAYN KASB - HUNAR KOLLEJI WEB-SAYTINI YARATISH

3.1. Dinamik saytlarni yaratishga oid talablarni ishlab chiqish

Biz yangi sayt ochmoqchimiz, lekin saytinimiz asosi uchun nimani tanlashni bilmay turibmiz? Kimdir Bizga WordPressni taklif qilayapti, kimdir esa saytni to'liq HTMLda yozish to'g'ri ekanligini aytayapti. Har ikkala holatda ham ustunlik yoki kamchilik bor. Birinchi navbatda WordPress asosida ishlaydigan sayt va HTML asosida tayyorlangan saytlar haqidagi tushunchamizni bir oz kengaytirib olsak. **WordPress nima?** WordPress – bu mukammal, boshqarilishi oson bo'lgan ma'lumotlarni boshqarish tizimidir. Saytingiz asosini WordPress bilan tashkil etsangiz, saytingizni oson boshqara olasiz, yangilashingiz ham muammosiz bo'ladi, saytni o'rnatish esa Sizdan hech qanday dasturchilik bilimlarini talab etmaydi. WordPress sayt administratori tomonidan vizual boshqarilishi mumkin bo'lgan tizim hisoblanadi.

Shaxsan o'zim boshqa ko'plab WordPress ustalari qatorida ushbu tizimni rivojlantirishga bel bog'laganman. Bugungi kunda WordPress tizimining O'zbekiston tomoni ancha rivojlanayapti: tizim o'zbek tiliga tarjima qilinayapti, WordPress tizimi o'zbek tilida avvalgiga nisbatan ancha yaxshi o'rgatilayapti, saytimda WordPress tizimiga oid tushunchalar lug'ati tashkil etilgan. Umuman olganda, WordPressning O'zbekistondagi kelajagi porloq. U Drupal, Joomla, DataLife Engine kabi o'ziga xos tizimlar ustidan hukmronlikni o'z qo'liga olishga ulgurgan.

HTML sayt nima? Bu turdagi sayt to'liq HTML kod asosida yozilgan, statik ko'rinishda bo'ladi. HTML saytning ham o'ziga xos qulayliklari bor. Masalan, HTML saytlar tez ishlashi hamda 100% xavfsizligi bilan ajralib turadi. HTML saytlarning yana bir o'ziga xosligi shundaki, uni boshqarish faqat kod orqali bo'ladi. Ya'ni, saytingizning qaysidir qismini o'zgartirmoqchi bo'lsangiz, HTML kodni tahrirlashingiz kerak bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, Sizdan boshlang'ich dasturchilik bilimlarini talab etadi.

```

<div class="page" id="page">
  <!-- Begin .header -->
  <header class="header cf" role="banner">
    <a href="#"></a> <a href="#search"
    <a href="#nav" class="nav-toggle nav-toggle-menu icon-menu"><span class="is-vishidden">Menu</span></a>
  <nav id="nav" class="nav">
    <ul>
      <li><a href="#">Home</a></li>
      <li><a href="#">About</a></li>
      <li><a href="#">Blog</a></li>
      <li><a href="#">Contact</a></li>
    </ul>
  </nav><!-- end .nav -->
  <form action="#" method="post" class="inline-form search-form">
    <fieldset>
      <legend class="is-vishidden">Search</legend>
      <label for="search-field" class="is-vishidden">Search</label>
      <input type="search" placeholder="Search" id="search-field" class="search-field" />
      <button class="search-submit">
        <span class="icon-search" aria-hidden="true"></span></button>
        <span class="is-vishidden">Search</span>
      </button>
    </fieldset>
  </form> </header>
  <!-- End .header --> <div role="main">
  <div class="block block-hero">

```

O'zingiz uchun yuqoridagi har ikkala tanlovga asoslanib sayt tayyorlashingiz mumkin. Har ikki usulning ham kamchilik va ustuliklari borligi haqida avvalroq aytgandik. Keling, har bir tanlovning qulaylik va kamchiliklarini ko'rib chiqamiz.

WordPress tizimi asosida saytingizni tashkil etsangiz, quyidagicha qulayliklar yoki kamchiliklarga ega bo'lishingiz mumkinligini ko'zda tuting:

WordPress tizimining qulayliklari

YANGILASH OSON. WordPress tizimi avto-yangilash funksiyasi bilan ta'minlangan. Tizimdagi har qanday plagin, shablon yoki tizimning asosi o'zini-o'zi avtomatik tarzda yangilashi mumkin. Qo'lda yangilash esa hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi: dasturchilikdan hech qanday xabari yo'q foydalanuvchi ham WordPressni vizual boshqaruv orqali soniyalar ichida yangilab olishi mumkin.

PROFESSIONAL SHABLONLAR. WordPress tizimini tanlasangiz, saytingizning ko'rinishini o'zingiz istagan shablon bilan o'zgartirishingiz mumkin. WordPress uchun minglab bepul va pulli shablonlar yaratib qo'yilgan. Ular ichidan o'zingizga eng yoqqani, eng mosini qo'yib, saytingiz ko'rinishini tubdan o'zgartira olasiz.

JUDA KUCHLI. Tizimning imkoniyatini, uning kuchini sinab ko'rsangiz, WordPressning naqadar mukammalligiga guvoh bo'lasiz. WordPress tizimi bilan tasavvuringizga kelgan har qanday saytni osonlik bilan tayyorlashingiz, yuritishingiz va o'zgartirishingiz mumkin. Sizga yangiliklar sayti kerakmi? WordPress ajoyib tanlov bo'lishi mumkin! Balki Sizga online savdo sayti kerakdir? WordPressni tanlang! Video, musiqa yoki boshqa yuklamalar portali yaratmoqchidirsiz? WordPress barcha talablaringizga javob beradi.

TO'LIQ BOSHQARUV. Saytingiz WordPress asosida ishlasa, uning istalgan joyini vizual tarzda (hech qanday dasturchilik bilimlarisiz) o'zingiz xohlagandek o'zgartirishingiz mumkin bo'ladi. Saytingizning foydalanuvchilari, bo'limlari, fayllari, ma'lumotlari ham osonlik bilan boshqarilishi mumkin. Qisqa tarzda aytganda, Siz saytingizning qudratli imperatori bo'lasiz!

WordPress tizimining noqulayliklari

O'RGANISH KERAK. WordPress tizimi boshqarish uchun oson va qulay, shu bilan birga oson o'rganiladigan bo'lishiga qaramasdan biror marta ham tizimda ishlamagan foydalanuvchi ishni boshlashdan avval uni o'rganishi kerak bo'ladi. O'rganish uchun ingliz va rus tillarida ma'lumotlar, video darslar keragidan ortiqcha topiladi. O'zbek tilida ham talaygina bepul o'rganish manbalari bor. Xususan, Azamat.uz saytida ham WordPress tizimini foydalanuvchi yoki dasturchi sifatida o'rganishingiz mumkin.

TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH. Saytingiz alohida e'tibor talab etadigan go'dak singari Sizing parvarishingizga muxtoj bo'ladi. WordPress tizimida avtomatik yangilanish tizimi bor. Undan foydalangan holda saytingizni eng oxirigi versiyagacha yangilab turishingiz talab etiladi. Agar yangilash yoki saytingizga texnik xizmatini ko'rsatishni o'zingiz bajara olmasangiz, shartnoma asosida WordPress saytingizni doimiy rivojlantirib turishingiz mumkin.

Agar saytingizni to'liq HTML asosida tashkil etmoqchi bo'lsangiz, quyidagicha qulayliklarga yoki noqulayliklarga ega bo'lishingizni ko'zda tuting:

HTML sayt qulayliklari

TEXNIK XIZMAT YO'Q YOKI KAM. To'liq HTML asosida ishlaydigan sayt o'ziga nisbatan juda kam e'tibor talab qiladi. U xavfsiz va ishonchli, tez ishlaydi. Shuning uchun uni doimiy rivojlantirib turish talab etilmaydi. Yangilab turishlarga esa sayt umuman muxtoj bo'lmaydi.

TALABLARNING KAMLIGI. Sayt to'liq HTML asosida ishlasa, uning hostingga bo'lgan talablari juda kam bo'ladi: u kam joy egallaydi, minimal muhitda ham to'liq ish faoliyatini davom ettira oladi.

SAYT TEZLIGI. Statik HTML sayt o'zining tez yuklanishi bilan ajralib turadi. Chunki saytda hech qanday dinamik jihatlar bo'lmaydi. Nimani ko'rib tursangiz, saytning bor asosi ham huddi shu narsalarning o'zi bo'ladi. Sayt ma'lumotlar bazasi bilan ishlamaydi, demak unga murojaat qilinadigan vaqt tejaladi.

HTML sayt noqulayliklari

O'ZGARMASLIK. Sayt tez-tez o'zgartirilmaydi. Dinamik bo'lmagan saytda deyarli yangilik bo'lmaydi. Sayt doimiy bir xilda turaveradi. Oddiy «tashrif qog'ozi» vazifasini o'tovchi sayt uchun bu ayni muddao bo'lishi mumkin, ammo bunday sayt dinamik saytlar singari o'ziga ko'plab foydalanuvchilarni jalb qilmaydi.

IMKONIYATLARNING QO'SHILMASLIGI. HTML saytga deyarli hech qanday qo'shimcha imkoniyat qo'shilmaydi chunki unda dinamiklik va o'zgaruvchanlik xususiyati yo'q. Bunday sayt ba'zan zerikarli tuyulib qolishi ham mumkin.

NARXLARNING QIMMATLIGI. Agar dasturchi bo'lmasangiz, HTML asosida ishlaydigan saytingizga qandaydir o'zgartirish kiritish uchun dasturchini yollashingiz kerak bo'ladi. Ish qiyin bo'lganligi sababli, tabiiy ravishda, saytingizga kiritiladigan o'zgartirish ham qimmatga tushishi mumkin.

WordPress yoki HTML sayt?

Qaysi biri yaxshiroq? Qaysini tanlashimiz yuqoridagi qulaylik va kamchiliklarni hisobga olgan holda aqli qaror bo'lishi mumkin?

Javob saytingizning maqsadi va kelajagiga bog'liq. Agar Sizga bir marta tayyorlanib, keyingi yillar davomida o'zgarmas bo'lib turadigan sayt kerak bo'lsa, HTML sayt Sizing tanlovingiz bo'lishga eng munosibi. Saytingizning kejalakda rivojlanishi, yangilanib turishi va o'sishi kerakligini hisobga olsangiz, WordPress tizimi ayni muddao!

Kim uchundir o'z tijorati haqida qisqacha ma'lumot beradigan, kerakli vaqtda sayt manzilini aytib yuborsa, kerakli kishi kompaniyaning telefon raqamlari, manzili va xizmatlari haqida o'zgarmas ma'lumotlarni bilib olishi mumkin bo'lgan sayt kerakdir. Bunday holatda HTML sayt bir marta tayyorlanadi va sayt ega uni yillar davomida o'zgartirmasdan ishlataveradi.

Yana kim uchundir saytning rivojlanishi, kelajakda yangi imkoniyatlar qo'shilishi, yangilab turilishi muhim. Bunda sayt egasi kerakli vaqtda yangi maqola qo'shadi, saytdagi bo'limlarni, menyularni o'zgartiradi. Ba'zan sayt dizayni to'liq o'zgartirilishi mumkin. Sayt dinamik bo'lib, boshqa

foydalanuvchilar ham saytda a'zo sifatida ishtirok etishi, o'zgartirishlar kiritishi mumkin. Saytga kelajakda yangi funksiyalar hech qanday qiyinchiliksiz qo'shilishi mumkin.

Agar saytingizni tijorat maqsadida ishlatmoqchi bo'lsangiz, saytingiz orqali pul topishni rejalashtirayotgan bo'lsangiz, yoki saytingiz tijorat faoliyatingizning asoslarida biri bo'lsa, WordPress tizimidan foydalanishingiz maqsadga muvofiq.

Bugungi kunda sayt tayyorlash bilan shug'ullanuvchi shaxslar, studiyalar yoki jamoalar juda ko'p. Ularga saytingizni tayyorlash uchun buyurtma berishdan oldin ustalarning muayyan yo'nalishdagi tajribalari, bilimi va qilgan ishlariga alohida e'tibor qaratishingiz muhim ahamiyatga ega. WordPress tizimi keng qamrovli bo'lganligi sababli uning ustalariga qo'yilgan talablarni ham yaxshi tushunib olish zarur.

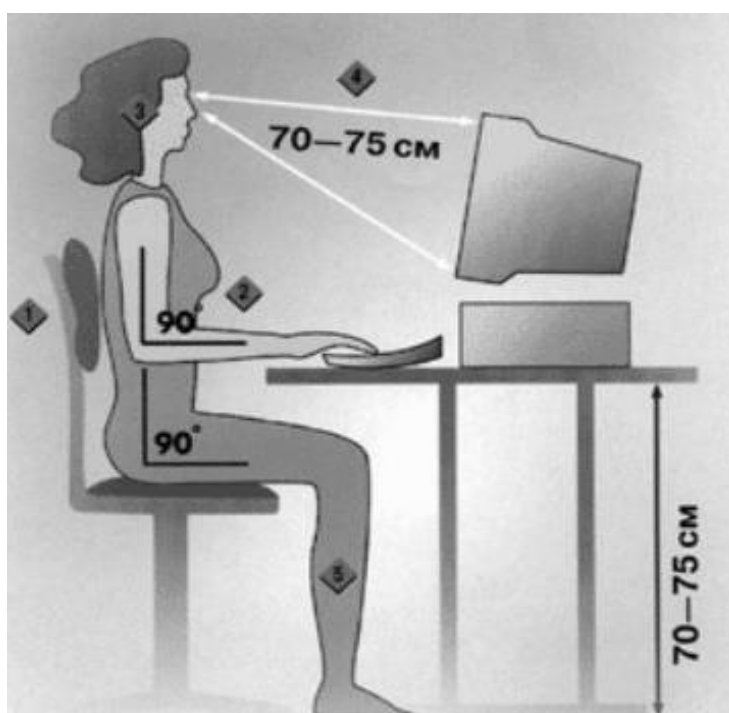
Saytingizni har doim ishining haqiqiy ustalari orqali tayyorlatishga harakat qiling. Jiddiy loyihalaringizni sayt tayyorlashni endigina o'rganayotgan, boshlang'ich bosqichdagi ustalarga ishonmaganingiz ma'qul. Sayt tayyorlash ham o'ziga xos san'at va kod yozish – she'riyat ekanligini unutmang.

- 3.2. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining saytini umumiy strukturasi shakllantirish
- 3.3. Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kolleji Web-saytini yaratish texnologiyasi
- 3.4. Yaratilgan dinamik saytdan foydalanish yo`riqnomasi

4-BOB. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI

4.1. Web-saytlarni yaratishda texnika xavfsizligi qoidalari

Displeylar bilan ishlaydigan operatorni ish maromini yo'lga ko'yish mehnat havfsizligini va charchashni kamaytirishni oldini oladi. Ish kuni mobaynida ishchining ishlash qobiliyati birdan o'zining eng katta qiymatiga erisha olmaydi. Operatorning displey bilan ishlaganda ish maromi har 2 soatda yarim soat dam olishi yoki 1 soatda 15 minut dam olib turishi lozim. Bu qisqa-qisqa dam olish ish qobiliyatini yaxshilash va charchashni oldini oladi. Bundan tashqari, operator va mashina o'rtasidagi masofa, shu masofaga binoan ekrandagi yozuvlarni kattaligi, ekran yorqinligi ham shular jumlasidandir. Ko'z va ekran oraligi 60-80 sm, kattaligi esa 3-4 mm, optimal kenglik va balandlik 3:4, belgi orasidagi masofa esa uning bo'yidan 15-20 % bo'lishi kerak.

Operatorning kompyuterda ishlash paytidagi talab.

a

b

Kompyuterda ishlaganda umurtqa pog'onasini to'g'ri (a) va noto'g'ri (b) holati.

4.2. Kompyuter xonalarida stol va stullarning joylashuviga bo`lgan talablar

Kompyuter xonasida stol va stullarga talablar mavjud bo`lib, stol balandligi yerdan 68-77 sm, stullar esa aylanuvchan bo`lishi kerak va orqasida suyanchig`i bo`lishi kerak. Chunki stol stullar o`z gabariti bilan to`g`ri kelmasa foydalanuvchi tezda charchab qoladi. Stol va stullar shunday joylashtirilishi kerakki, ular insonlarga turib yurishga xalaqit bermasligi kerak. Bundan tashqari, operatorlar bemalol har bir operatorlar oldiga borib birga ishlay olishi kerak.

Ish joyining konstruktivligi va elemenlarining joylashinuvi (o`tirg`ichlar, axborotning ko`rsatish, boshqarish organlari) antropometrik, fiziologik va psixologik talablarga hamda ishning xarakteriga to`g`ri kelishi kerak.

SHunday konstruksiyalangan ish joyi monitor maydonidan tashqaridagi bajarilishi qiyin bo`lgan operatsiyalarni bajarish imkonini beradi. Axborotning ko`rsatish manbalari bu holda EHM ning displeyi SNiP 2.01.02-85 (5) ga to`g`ri keladi.

Ko`zga tushaётgan nagruzkani kamaytirish uchun displey ergonomika nuqtai nazaridan optimal o`rnatilishi kerak, displeyning tepa burchagi ko`z bilan bir tekislikda bo`lishi kerak, ekrangacha masofa 28-60 sm bo`lishi kerak. Ekraning multilashi $mil > 70$ Gs bo`lishi kerak.

Antropometrik mos tushishi operatorning ish boraётgan vaqtda fazoda, kenglikda tananing joylanishi imkoniyati va turli pozani egallashi nazarda tutiladi. Bu masalani hal qilish uchun birinchi navbatda boshqarish pulti asboblardan operatorning o`eg`i borib yetadigan zona aniqlanadi. Bu mos kelishini ta`minlash qiyinchilik bilan erishiladi, chunki har bir kishining antropometrik ko`rsatkichlari turlicha. O`rta bo`yli kishini qoniqtirgan o`rindiq, baland eki past bo`yli bo`lgan kishiga noqulay bo`lishi mumkin.

Xavfsiz faoliyat ko`rsatish maqsadida inson tanasi o`lchamlari quyidagi holatlarda hisobga olinadi:

- poldan eki ish maydonidan, mashinalar ishlashini nazorat qilish, to`g`rilash zonasi, signalizasiya va nazorat asboblarga bo`lgan sathni optimal balandligini o`lchashda;
- balandlikda qo`lda boshqariladigan mashinalar frontini joylashtirishda, ayniqsa avariya organlarining puxta joylashtirishda;
- boshqarish organlarini shakli va o`lchamlarini tanlashda.

Monitordan insonning ko`zigacha bo`lgan optimal masofa. Monitor ko`zdan ozgina pastroqda va 50 sm dan kam bo`lmagan masofada joylashishi kerak. Monitor va ko`z orasidagi masofa 80 sm gacha bo`lishi tavsiya qilinadi, bu masofa kichik bo`lsa insonning ko`zi tez charchaydi. Monitorni dizayni va ranggi o`ziga e`tiborni jalb qilmasligi kerak. SHuning uchun monitoring sirt tomonida har xil reklama e`pishtirgichlar bo`lmasligi kerak. Monitoring ekrani zangori va ko`k ranglarga bo`yalishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki bu ranglar inson ko`ziga eng yaxshi ranglardan hisoblanadi.

Qisman monitor oldidagi o`tirishda xavfsizlikni va kamfort ish joyini rasional tashkil etish lozim. Foydalanuvchi usul asosiy xavfsizlik vidiomanitor ekran displeydan chiqadi deb bo`lmaydi. Eng kuchli nurlanish odatda manitorni e`n va orqa tomonidan ham tarqaladi. SHuning uchun foydalanuvchi joyini bir necha kompyuter qarama – qarshi turgan joyda undan ham e`moni orqama – ketin joylashtirishdir. Videomonitor xillari orasidagi tavsiya etiladigan oradagi masofa 2 m dan kam bo`lmasligi va e`n tomondagi masofa 1,2 m dan kam bo`lmasligi lozim. Kompyuterlar joylashgan xona yetarli darajada keng va doimiy ravishda havosi almashib turishi kerak. Bitta displey uchun minimal standart norma 6m ni, minimal hajm esa 20 m tashkil etishi kerak.

Displey oldida ishlaganda xonani e`ritilishi yaxshi bo`lishi va imkoni boricha tabiiy kunduzgi e`ritilishga yaqin bo`lishi kerak. YOritish uchun displeyga yaqin joylashgan lyuminisent lampochkalardan foydalanib bo`lmaydi. Bu strobaktik effekt deb aytiladi, displey ekranda ma`lumotni buzilishiga olib keladi.

YOritishni eng maqbul usuli galten nurlanishli manbadir. Amerikalik olimlarning ham foydalanuvchilarga tavsiyasi diqqatga loyiqdir:

- Displey ekraniga yaxshi himoya filtri o`rnatish, to`rli filtrlardan foydalanmang;
- Ekran o`z sathidan 20 sm pastda va ko`zdan 65 sm masofada bo`lishi kerak (agar shu yaqindan eki ko`rsangiz ham displey bilan burningizni uning yaqiniga olib borib ishlamang, hatto burun ham zarar ko`rishi mumkin);
- Ekranni oynaga nisbatan to`g`ri burchak holda o`rnating;
- Ekranning e`ritish xonasining e`ritishiga teng bo`lishi kerak (taxminan 500-700 lk) e`rqin lyumensent nurdan saqlanish;
- YO`rqn fonda qora harflar oson o`qiladi;
- Har 10 minutda nigohni ekrandan boshqa tomonga oling;
- CHernovikdan ma`lumotni SHKga kiritishda uni ekran yaqinroq joyga qo`ying;
- Ko`zga displey e`nida ishlaganda alohida ko`zoynak lozimligini ko`z doktori bilan gaplashib ko`ring. (masalan perforirovamniy oynak)

Barcha nurlantirishlarni yaxshi yutuvchi ayrim o`simliklar bor. Ular ko`pgina nurlanishlarda ular juda zo`r rivojlanadi. SHuning uchun ko`pgina ofislarda xonani bezash uchun emas, balki nurlanish kamaytirish uchun xona o`simliklardan foydalanishadi. SHuning uchun ushbu tavsiya kompyuterdan foydalanuvchilar uchun berish mumkin. Umuman xulosa shuki:

- Ekranli lippillashi va yarqirashi, yaqinda `emon ko`rish, asab stresslari va asabiylikka olib keladi.
- Past chastotali maydon nur kasalliklari, stresslar, homiladorlarni buzilishlar bilan o`tishga, reproduktiv funksional buzilishga va `emon sharoitli ishlar paydo bo`lishiga olib keladi.
- Elektron maydon hujjatlarini o`zgartirish va rivojlanishni to`xtatishga olib keladi. Bu ko`zning xuristalini xiralashish – katarakta keltirib chiqarish mumkin.

XULOSA

Men ushbu bitiruv malakaviy ishini tayyorlash va yozish jarayonida Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytini yaratish va uni kasb-ta`limi y`nalishidagi talabalarga sayt yaratish yaratish b`yicha bilim berish uchun dars ishlanmalaridan foydalanib dars samaradorligini oshirishga erishish mumkinligini y`z ishimni bajarish jarayoni k`yrib y`tdim. SHuningdek, dinamik sayt yaratdim. SHuningdek, talabalarga doimiy ravishda bilim berib borishda elektron saxifalarni yaratish va ulardan y`kuv jarayonida foydalanish lozimligi, shuningdek dasturni yanada takomillashtirish va yangi loyixalarini yaratish b`yicha zaruriy tasavvurlarni oldim. Tadqiqot ishini bajarish davomida quyidagi ishlarni amalga oshirildi:

- WEB-SAYTLARNI YARATISH BO`YICHA AMALGA OSHIRILAYOTGAN TADQIQOTLAR TAHLILI
- Elektron Web-saytlarni yaratish bo`yicha mavjud manbalar tahlili
- Internet tarmog`i uchun dinamik saytlar yaratishning bugungi holati
- Masalaning qo`yilishi va uning amaliy ahamiyati
- 2-BOB. DINAMIK WEB-SAYTLARNI BO`YICHA BOSHLANG`ICH MA`LUMOTLARNI SHAKLLANTIRISH
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining boshlang`ich ma`lumotlarini shakllantirish
- Dinamik saytlarni yaratishning dasturiy vositalari
- Dinamik saytlar uchun ma`lumotlar bazasi bilan ishlovchi dasturiy vositalar
- Web-sayt yaratishda kompyuterning texnik va dasturiy ta`minotiga qo`yiladigan talablar
- Dinamik saytlarni yaratishga oid talablarni ishlab chiqish
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kollejining saytini umumiy strukturasi shakllantirish
- Namangan shahar qurilish va dizayn kasb-hunar kolleji Web-saytini yaratish texnologiyasi
- Yaratilgan dinamik saytdan foydalanish yo`riqnomasi
- Web-saytlarni yaratishda texnika xavfsizligi qoidalari
- Kompyuter xonalarida stol va stullarning joylashuviga bo`lgan talablar

YUkorida keltirib utilgan Namangan shahar qurilish va dizayn kasb - hunar kolleji dinamik Web saytinidan talabalar, maxsus kurslarda ukiyotgan mustakil organuvchilar, xamda kasb-xunar kollejarining y`kituvchilari va ukuvchilari xamda barcha internet tarmofiga ulangan foydalanuvchilar ochishlari va foydalanishlari mumkin.

Kelgusida bu ishlarimni davom ettirib, zamonaviy yangi pedagogik texnologiyalar asosida y`kuvchilarga bilim berish uchun albbatta turli xil fanlardan elektron saxifalar, elektron k`yllanmalar, uslubiy k`yrsatmalar yaratib, talabalarining bilimini yanada mustaxkam b`ylishida y`zimni olgan bilimlarim bilan javob berishga xarakat kilaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

Ilova

*Rahbar A.SHaripov, NamMPI Akademik lisey va KXKlari bilan
ishlash bo`yicha prorektor*

Talaba Doniyarov Eldor Murodjon o`g`li

*Taqrizchi I.Jakbarov, qurilish va dizayn kasb-hunar kolleji
direktori*